

”Kauhea joskin on puhdistustyömme...”

Skp ja väkivalta

Sana väkivalta on rikastuttanut suomen kieltä ainakin Agricolan ajoista lähtien. Työväenliikkeen ja miksei yhtä lailla sotaväen käytössä väkivalta-sanan alkuosalla on ollut myönteinen, ponnekas merkitys. Etymologit selittävät väen tarkoitaneen sekä sisäistä mahtia tai voimaa että kalevalaisten haltijaolentojen joukkoa. Merkityksen muutos mytologisesta veden, maan ja tulen väestä talon tai armeijan ihmisiin on säilyttänyt maagisen mahdin potentiaalin.¹ Väki-sanasta on johdettavissa myös kielteisempi adverbiaali väkisin, jossa pakottava voiman käyttö on läsnä.

Yhdysosan loppuosa, valta, on vanha germaanilaina (Gewalt, ruotsiksi *välde*), jonka käyttö yleistyi 1800-luvun puolivälissä, kun vierasperäisiä käsitteitä ryhdyttiin suomentamaan. Saksassa ja ruotsissa väkivaltaa tarkoittava sana on jotakuinkin sama (Gewalt, *våld*), kun taas englannin kielessä fyysiseen voiman käyttöön viittaava sana (*violence*) poikkeaa valtaa tarkoittavasta (*power*). Jo itsessään merkitsevien väki- ja valta-sanojen yhdistelmä purkautuu väkivallaksi vain suomen kielessä.² Näkökulmasta riippuen väen valtaan on suhtauduttu joko halveksittavana rahvaan melskaamisena tai kansan syvien rivien tahdon ilmauksena.³ Jälkimmäinen kohottava merkitys on sisään rakennettu käsillä olevan julkaisusarjan 1800-luvun lopulta kumpuavaan nimeen: Väki Voimakas.⁴

Väkivallan vyöry

Jos väkivallan määrää mitataan tuomioon johtaneena väkivaltarikollisuutena ja henkirikoksina, 1900-luvun alkuvuosikymmenet olivat Suomessa miltei jatkuvaa väkivallan lisääntymisen aikaa. Kansainvälisessä vertailussa kasvu oli huomattavaa, joskaan ei poikkeuksellista. Väkivallan hyökyaalto taittui Suomessa hitaa-

seen laskuun 1930-luvun puolivälissä pulavuosien jälkeen. Aikalaisselityksissä itsenäisen Suomen väkivalta-aallon syinä pidettiin mm. pirtun salakauppaa, käsiaseiden yleistymistä, sisällissodan raaistavaa vaikutusta sekä kansalaisten vähättelevää suhtautumista väkivallantekoihin. Nykytutkimuksessa väkivaltarikollisuuden muutoksia ei kyetä selittämään tyhjentävästi yhdellä muuttujalla.⁵

Väkivaltarikollisuus lähti kasvuun vuoden 1905 suurlakosta, jonka vallankumouksellisessa murroksessa osa työväestöstä hyväksyi väkivallan yhteiskunnallisen vaikuttamisen keinoksi. Martti Lehden mukaan työväki oli ainoa yhteiskuntaryhmä, jonka suurlakosta käynnistynyt kehitys radikalisoi väkivaltaiseksi. Samanaikainen työväestön järjestäytyminen ei vaikuttanut levottomimman rahvaan humalakäyttäytymiseen. Henkirikollisuuden määrän pysymistä korkeana murrosvuosien jälkeen on selitetty ristiriidalla, joka syntyi äänioikeusuudistuksen ja työväen järjestäytymisen suurten odotusten kilpistyttyä vaatimattomiksi saavutuksiksi eduskunnassa.⁶

Sdp irtisanoutui virallisesti vallankumouksellisesta väkivallasta ja sitä harjoitavista järjestöistä Oulun puoluekokouksessa vuonna 1906.⁷ Ongelmallinen suhde ajankohtaistui uudelleen vallankumousvuonna 1917. Lokakuun bolshevikikumouksen jälkeen johtavat sosiaalidemokraatit pelkäsivät vallankumouksen riistäytyvän Suomessa väkivallaksi ja epäjärjestykseksi. Väkivaltaisen vallanoton linja sai työväestössä loppuvuonna lisää kannattajia, jotka järjestäytyivät punakaarteiksi. Kun vallankumoukseen päädyttiin tammikuussa 1918, se pyrittiin kansanvaltuuskunnassa yhä hahmottamaan vuonna 1917 menetetyn työväestön vallan (eduskunnan hajotus, valtalaki) puolustamisena.⁸

Vaikka työväestön osuus väkivaltarikoksiin pysyi jatkossakin korkeana, vuodet 1917–1918 merkitsivät muutosta talonpoikaisnuorison suhteessa väkivallankäyttöön. Henkirikollisuus kasvoi eniten maaseudulla teollisuuspaikkakuntien väkivaltakeskusten ympärillä. Toisin kuin voisi olettaa, väkivaltarikoksiin eivät niinkään syyllistyneet sisällissodan veteraanit kuin tilallisväestön vesat, jotka olivat varttuneet veljesvihan myrkyttämässä ilmapiirissä pääsemättä itse osallistumaan sotaan tai sen jälkiselvittelyihin. Väkivaltaistumiseen vaikuttivat lisäksi tuoloerojen kasvu korkeasuhdanteen kannatteleamalla maaseudulla sekä pirtukaupan ja käsiaseiden yleistyminen.⁹

Pulakausi taittoi henkirikollisuuden laskuun 1930-luvun alusta lähtien: väkivaltaan altistava alkoholinkäyttö vähentyi ja tuloerot väestöryhmien välillä ka-ventuivat. Henkirikollisuuden pysymistä alhaisempana taloudellisen nousu-kauden ja vapaamman viinan Suomessa on selitetty pienten ikäluokkien ongel-mattomalla aikuistumisella sekä järjestyksenvalvonnan tehostumisella huviti-laisuuksissa. Poliittiset ääriliikkeet sitoivat osan potentiaalisista väkivaltarikolli-sista mukaan lailliseen ja laittomaan järjestötoimintaansa.¹⁰ Oikeistoradikalismi aiheutti vuosikymmenen taitteessa väkivaltaisia ylilyöntejä, mutta ääriivasem-misto, kuten seuraavassa artikkelissa pyritään osoittamaan, syyllistyi väkivaltaan lähinnä omia kannattajiaan kohtaan.

Sanasta lihaksi

Perustavassa kokouksessaan Moskovassa 1918 Suomen kommunistinen puolue (Skp) määritteli tavoitteekseen aseellisen vallankumouksen Suomessa, porva-rillisen valtion murskaamisen ja työväen diktatuurivallan.¹¹ Väkivallan hyväksy-minen liittyi maailmansodan jatkumiseen, sen kun uskottiin kääntyvän maail-manvallankumoukseksi ja vapauttavan Suomenkin valkoisesta luokkavallasta. Kun Kommunistinen internationaali (Komintern) oli perustettu vuonna 1919, Skp liittyi sen jäsenjärjestöksi (sektioksi) sitoutuen samalla kattojärjestön kulloi-siinkin toimenpide- ja taktiikkaohjelmiin. Ne muuttuivat maailmansotien väli-sellä kaudella muutamaaan otteeseen, mutta Skp:n perustavassa kokouksessaan muotoilemiin ohjelmateeseihin ei kajottu. Skp:ssä omaksuttiin muita kommu-nistipuolueita varhemmin ja vahvemmin periaate omien rivien puhdistamisen välttämättömyydestä. Puolueen sääntöihin kirjattiin vuonna 1920 kuolemanran-gaistus pettureille.¹²

Suomessa aseelliseen vallankumoukseen sitoutunut Skp oli alusta alkaen laitton järjestö. Vallankumouksellisen vasemmiston kannat laillisesti kanavoi-nut Suomen sosialistinen työväenpuolue (Sstp) kirjasi vuoden 1920 ohjelmaan-sa Skp:tä pehmeämpiä menettelytapamuotoiluja. Se ei kehottanut anarkistisiin väkivallantekoihin tai mellakointiin vaan korosti valistus- ja järjestötoiminnan merkitystä. Vallankumouksen muodot jätettiin riippumaan porvariston reakti-

oista. Tauno Saarelan mukaan muotoilut eivät välttämättä tarkoittaneet irtautumista aseellisesta vallankumouksesta tai proletariaatin diktatuurista. Taktisella epämääräisyydellä koetettiin välttää viranomaisten huomio.¹³ Puolue lakkautettiin silti jo vuonna 1923. Muut kommunistien julkisen toiminnan järjestöt lakkautettiin Suomessa viimeistään vuonna 1930.

Maanalainen Skp laillistettiin ja perustettiin uudelleen Helsingissä syksyllä 1944. Tavoitteena oli yhä vallankumous, mutta sen toteuttamisen keinoja väitettiin kansanvaltaisiksi. Kansa-sanan ajankohtainen hyödyntäminen (esim. Suomen Kansan Demokraattinen Liitto, kansanrintamahallitus, kansandemokratiat) ei ollut ristiriidatonta, sillä kansan yhtenäiseen tahtoon vetoaminen kyseenalaisti työväestön johtavan roolin. Vuoden 1918 teeseissä asia ilmaistaan suorasukaisesti: ”[...] - on siis pyrittävä porvarillisen valtion hävittämiseen eikä suinkaan *kansanvaltaan*[...]”¹⁴

Skp:n periaateohjelma uudistettiin virallisesti vasta vuonna 1957, jolloin pantiin paperille sodan jälkeen noudatetuiksi väitetyt periaatteet. Pyrkimyksenä oli yhä proletariaatin diktatuuri, joka piti toteuttaman yhdistämällä parlamentaarinen toiminta kansanjoukkojen suoraan liikehtimiseen. Siirtymäkaudella työväen diktatuurin olisi oltava riittävän voimakas lyömään porvarillisen vastavallankumouksen aalto. Skp toivoi tekopyhästi, että edistyksen rintama olisi niin laaja, että porvaristo ymmärtäisi alistua väistyvään rooliinsa historiallisten välttämättömyyksien toteutuessa. Tarvittaessa Skp olisi valmis johtamaan vastavallankumouksen kukistamista.¹⁵

1960-luvun lopulla ajanmukaistetusta ohjelmasta tiputettiin proletariaatin diktatuurin tavoite ja ehdollinen väkivaltaapokäly. Vähemmistöön jääneen puolueopposition mukaan siitä puuttuivat myös marxismi-leninismien korostus, puolueen johtava osuus vallankumouksen suorittamisessa sekä Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (Nkp) johtava rooli.¹⁶ Vuonna 1969 puolue hajosi käytännössä kahtia enemmistöläisiin ja vähemmistöläisiin. Romanttinen väkivallan kuvasto kohosi uuteen kukoistukseen varsinkin taistolaisessa opiskelijaliikkeessä. Kovista puheista ja mielipideterrorista huolimatta nuortaistolaiset eivät käyttäneet poliittista väkivaltaa ja fyysistä terroria, joihin osa esimerkiksi saksalaisista vasemmistoradikaaleista sortui.¹⁷

Seuraavassa artikkelissa pohditaan, miten väkivallan sana muuttui lihaksi, pahimmillaan ruumiiksi. Mitä valmius väkivallan käyttöön merkitsi Skp:n politiikassa? Oliko se vain ohjelmiin juuttunut jäännös, kuollut kirjain? Puolueen julkaisuissaan käyttämä väkivaltainen retoriikka ohitetaan ohjelmatekstejä lukuun ottamatta.¹⁸ Väkivaltaa ei tarkastella sen perusteella, mitä puolueen nimissä sanottiin tai minkälaisiin toimenpiteisiin oltiin valmiita ryhtymään vallankumouksen toteuttamiseksi, vaan sen mukaan, mitä todella tehtiin. Tarkastelu on rajattu rauhan aikaan ja ns. normaaliolosuhteisiin, joiden vallitessa väkivaltainen toiminta on vähiten oikeutettua.¹⁹ Artikkelissa painottuvat Skp:n nimissä Suomessa suoritettut väkivallanteot, mutta suomalaisten emigranttikommunistien osuutta neuvostohistorian pahimpaan terrorikauteen on mahdoton sivuuttaa.

Toiminnallista rajausta perustelen muutama vuosi sitten Suomen tiedotusvälineissä käydylä keskustelulla kommunismin mustasta historiasta. Siinä valtaan päässyt kommunistinen ideologia yhdistettiin suhteellisen suruttomasti joukkovainoihin ja terrorismiin. Polemiikin synnyttänyt Kommunismin musta kirja -suomennos teki välitilinpäätöksen 1900-luvun merkittävimmän ideologisen kokeilun seurauksista. Teoksen rajausta kommunismin nimissä tehtyihin rikoksiin lienee vaikuttanut mielikuviin myös suomalaisesta kommunismista, vaikka sitä käsiteltiin kirjassa lähinnä vain suomentajan esipuheessa.²⁰ Olivatko suomalaiset kommunistit, hyväksyessään väkivallankäytön päämääriensä toteuttamiseksi, rikollisia, joita nykyaikana kutsuttaisiin terroristeiksi?

Timo Vihavainen on päätenyt tyylyyn johtopäätökseen pohtiessaan suomalaiskommunistien mahdollista valtaantäpääsyä Suomessa "vaaran vuosina" toisen maailmansodan jälkeen: "Ei suinkaan ollut kommunistiemme omaa ansiota, että heidän tarkoitamansa joukkomurhat jäivät meillä tekemättä."²¹ Vihavaisen näkemys viittaa kommunistien oletettuihin (pyrkimys joukkomurhiin) ja toteutumattomiin aikomuksiin (eivät syyllystyneet murhiin sodan jälkeen). Verilöyly otaksutaan mahdolliseksi kommunistien hallitsemassa Suomessa, koska samaan aikaan valtaan nousseet kommunistit syyllystyivät puhdistuksiin kansandemokratioissa. Päätelystä löytyy näin yhtymäkohtia neuvostohistorian vuosiin, jolloin ihmisiä tuomittiin sen perusteella, mitä heidän uskottiin voivan tehdä.²²

Skp:n omassa historiankirjoituksessa sen maanalaisuuden kausi on kanoisoitu sankarilliseksi taisteluksi ahtaissa, väkivallan sävyttämässä olosuhteis-

sa. Kommunistit olivat varsinkin lapuanliikkeen terrorin ja poliisin mielivallan kohteita ja vuoden 1930 jälkeen usein vailla kansalaisoikeuksia.²³ Näkemys on osin perusteltu mutta luokkakirjallisuuden näkökulman ja poliittisen tarkoituksenmukaisuuden rajaama: malka nähdään vain vihollisen silmässä. Kriittinen kommunismintutkimus on Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen perustanut uudet tulkintansa venäläisten ja suomalaisten arkistolähteiden vertailuun.²⁴ Moskovan puoluearkistot olivat tätä ennen ainoastaan harvojen Skp:n omien historiankirjoittajien käytössä.²⁵ Vaikka akateemisuuden kaavussa on sorruttu myös ylilyön-teihin,²⁶ kuva suomalaisesta kommunismista kahdessa maassa on tarkentunut ja muuttunut raadollisemmaksi.

Kaikki suomalaisen kommunismin akateemiset specialistit eivät välttämättä osallistuneet keskusteluun, kun julkisuudessa käsiteltiin Kommunismin mustaa kirjaa.²⁷ Vastahakoisuuden tартtua teokseen voi tulkita kommentiksi sen tasosta ja kapeasta lähestymistavasta tai toisaalta aseettomuudeksi sen tulkintojen kumoamisessa. Seuraavassa artikkelissa yritetään pureutua kommunismin ja väkivallan kytkentään suomalaisessa kommunismissa.²⁸

Väkivallanteot ja poliittinen väkivalta

Filosofi Martti Kuokkasen mukaan teko on väkivaltaa jos ja vain jos

- 1) teko tehdään vapaasti ja autonomisesti ja
- 2) teko on oletettavasti toisen osapuolen autonomiaa loukkaava tai
- 3) teon tarkoituksena on vahingoittaa toista osapuolta henkisesti tai fyysisesti tai teon tarkoituksena on rajoittaa toisen osapuolen vapautta.²⁹

Kuokkanen erottelee ”väkivallanteon” ja sellaisen väkivallanteon, jonka suorittaminen ei edellytä välitöntä toimintaa, mistä esimerkiksi käy jonkun henkilön myrkyttäminen. Kuokkasen määritelmä kattaa tyypilliset väkivallanteot kuten pahoinpitelyn, raiskauksen, kidutuksen, eläinräkkäyksen, pakottamisen, nöyryyttämisen, häväistyksen, uhkaamisen, painostamisen sekä määritelmän mielessä myös loukkaavan kielenkäytön ja panettelun.

Väkivallanteot on pyrittävä asettamaan kontekstiinsa, sillä esimerkiksi uhkaaminen ja painostaminen ovat tiettyyn rajaan saakka sallittuja keinoja politiikassa ja taloudessa. Väkivallantekoihin syylistyvät aina ihmiset, mutta tässä artikkelissa huomio kiinnitetään puolueen nimissä harjoitettuun väkivaltaan. Markku Ahonen on määritellyt poliittisen väkivallan:

[...] yksilön, sattumanvaraisesti muodostuneen kansanjoukon tai jollain tavoin pysyväksi organisaatioksi muodostuneen ryhmän tahallista, toisen yksilön tai ryhmän fyysistä vahingoittamista tai tuhoamista. Aktiivinen ja tietoinen, vaikkakaan ei välttämättä suunniteltu toimiminen erottaa sen rakenteellisesta väkivallasta.³⁰

Jos väkivallanteon motiivit sitovat sen poliittiseen valtataisteluun, oma kannattajaryhmä saattaa tulkita toiminnan pyyteettömäksi uhrautumiseksi suuremman päämäärän hyväksi. Moraalissa arvioissa poliittista väkivaltaa saatetaan pitää jopa ylevänä. Siksi valtaapitävien normijärjestelmä säännöllisesti rankaisee siihen syylistyneitä ankarasti.³¹ Esimerkiksi Eugen Schauman on jäänyt Suomen historiaan sekä tunnetuimman poliittisen murhan tekijänä että itsenäisyystaistelun marttyyrinä. Murhaa ylevöitti se, että Schauman riisti hengen myös itseltään tekonsa jälkeen.³²

Poliittista väkivaltaa ruodittaessa törmätään poliittisen rikollisuuden ja poliittiseen oikeudenkäytön ongelmiin. Kommunismin kannattajia tuomittiin Suomessa maailmansotien välisenä aikana vankeusrangaistuksiin yleensä valtiopetoksen valmistelusta, harvemmin väkivaltarikoksista. Viranomaiset kutsuivat tuomittuja valtiollisiksi vangeiksi. Oikeuslaitoksen tasa-arvoisuus kyseenalaistui viimeistään siinä vaiheessa, kun tuomioistuimet käsittelivät lapuanliikkeen suoritettamia väkivaltaisia vapaudenriistoja silkkihansikkain. Jos kyyditykset johtivat tuomioihin, ne olivat yleensä ehdollisia ja lieventävinä asianhaaroina pidettiin syytettyjen ”isänmaallisia” motiiveja.³³ Lars Björne on puhunut äärivasemmis-
ton oikeuskohtelussa ketjuuntumisperiaatteesta, jonka mukaan kaikki yhteydet Moskovasta johdettuun Skp:hen katsottiin sen laittomien tarkoituksien edistämiseksi, siis valtiopetoksen valmisteluksi. Paikallistason urheiluseuran jäsenet ketjun ääripäässä saatettiin periaatteessa katsoa vastuullisiksi Kominternin saanelemista Skp:n päätöksistä. Äärioikeiston tapauksessa, esimerkiksi Mäntsälän kapinan oikeuskäsittelyssä, jokaista syytettyä kohdeltiin yksilönä.³⁴

Valtiollisten vankien kohtelu Tammisaaren pakkotyölaitoksessa aiheutti ke-sällä 1924 yhteenoton, jossa kuoli kaksi vartijaa. Surmaaja hyökkäsi vartijoiden kimppuun kostaakseen veljensä menehtymisen, joka hänen mielestään oli joh-tunut vartijoiden tahallisesta kiusanteosta. Tekijä ei yrittänyt paeta vaan riisti hengen myös itseltään. Arvo ”Poika” Tuomisen mukaan pahimpien punikinvi-haajavartijoiden surmaamista tervehdittiin poliittisten vankien yhteisössä tyy-dytyksellä.³⁵ Suomessa vanki (tai kerran juuri vapautunut vanki) surmasi vangin-vartijan 1900-luvun kuluessa 15 kertaa.³⁶

Itsenäistyneen Suomen ainoaksi huomattavaksi poliittiseksi murhaksi on jää-nyt sisäasiainministeri Heikki Ritavuoren surma alkuvuonna 1922. Sen motiivina on pidetty Ritavuoren suopeaa suhtautumista punavankien armahduskysymyk-seen sekä Itä-Karjalan kansannousuun liittyneitä päätöksiä, jotka eivät miellyt-täneet äärioikeiston aktivisteja. Poliisitutkinnassa teko tulkittiin yksittäisen häi-riintyneen nuorukaisen suorittamaksi henkirikokseksi, eikä oikeiston salaliitol-le ole löytynyt pitävää näyttöä.³⁷

Puolue puhdistaa itse itsensä

On siis ollut tilanteita, jolloin me olemme hyväksyneet väkivallan, jopa siihen osallis-tuneetkin. Kysymys onkin aina vain näistä tilanteista, siitä, kenelle on tehty väkival-taa, millaisen asian puolesta on taisteltu, kenen aloitteesta ja kenen syyistä aseellinen taistelu kulloinkin on syntynyt. Näihin kysymyksiin voidaan saada luotettava vastaus ainoastaan tosiasioita tarkastelemalla.³⁸

Seuraavassa pyritään ”tarkastelemaan tosiasioita” luomalla katsaus Skp:n hyväk-symiin väkivallantekoihin itsenäisyyden ajalla ennen toista maailmansotaa.

Väkivaltaisista väkivallanteoista tunnetuin lienee Kuusisen klubin mur-ha-attentaatti, jossa Pietarin punaupseerikouluun pesiytynyt puolueopposi-tio poisti päiviltä Skp-johtoa elokuussa 1920: kahdeksan henkilöä sai surman-sa. Välienselvittelyn syynä oli opposition tyytymättömyys Skp:n politiikkaan ja muutamiin johtohenkilöihin. Kun Skp:n keskuskomitea ei ottanut opposition kantoja huomioon vaan pyrki tukahduttamaan kritiikin, pääteltiin, ettei ”her-roista pääse kuin tappamalla.” Vaikka kyse oli kommunistien keskinäisistä ri-i-doista, opposition taustalta etsittiin jälkiselvittelyssä Suomen ”lahtariagenttien”

ja Venäjän vastavallankumouksellisten vaikutusta. Venäjän bolshevikeilla saat-
toi olla sormensa pelissä, sillä opposition katsottiin toimineen heidän rohkai-
semanaan.³⁹

Pietarin attentaatin voi ilman muuta luokitella terroristiseksi teoksi, sillä am-
puminen oli pidäkkeetöntä ja uhreissa oli mukana sivullisia. Tekijät halusivat
tulkita sen ”punaiseksi terrorismiksi”, mutta tuomareiksi hälytetyt bolshevik-
kijohtajat eivät pitäneet nimitystä sopivana toverien keskinäisissä kahinoissa.
Terroriteot porvaristoa vastaan, sen sijaan, toivotettiin tervetulleiksi.⁴⁰ Vaikka
Skp:n keskuskomitea ei tietenkään hyväksynyt itseensä kohdistunutta väkival-
taa, revolverioppositiona oli kannattajansa puolueväen keskuudessa. Verilöyly
kuvastaa ennen kaikkea emigranttikommunistien raaistuneita menettelytapo-
ja Neuvosto-Venäjän sekavissa oloissa.

Suomen porvariston kurittamista kaavailtiin etenkin Skp:n sotilasjärjestössä,
joka operaatioihin löytyi vapaaehtoisia usein juuri punaupseereista. Keväällä
1920 Mannerheimin murhasuunnitelma⁴¹ eteni toteutusasteelle ja iskuryhmän
miehet olivat passissa Tampereen suojeluskuntajuhlilla. Ampujaksi valitun to-
verin sisu oli kuitenkin mennyt kaulaan ratkaisevilla hetkillä. Myös vaihtoeh-
toinen suunnitelma murhata sotaministeri Bruno Jalander raukesi. Iskuryhmä
epäonnistui paluussaan rajan yli, ja poliisi sai yhden pidätetyistä tunnustamaan.
Kostoksi petturuudesta pari punaupseeria tappoi puheliaan Teodor Sädevirran
käsikranaatilla. Räjähdyksessä sai surmansa myös yksi sivullinen.⁴² Valkoisen
Suomen symbolin kaatamiseen tähdännyt suunnitelma päättyi nolosti punaup-
seerien avustajan murhaan. Toteutuessaan Mannerheimin murha olisi vaikutta-
nut Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisiin suhteisiin.

Kun Suomen ja Neuvosto-Venäjän rajarauha oli solmittu vuonna 1922 ja olot
molemmilla puolilla olivat vakiintuneet, Skp syyllistyi lopulta kovin harvoin po-
liittisiin väkivallantekoihin Suomessa. Suurimmassa riskiryhmässä olivat puo-
lueen omat jäsenet, jotka suostuivat paljastamaan Skp:n maanalaisia työnteki-
jöitä ja yhteyksiä poliisille eli ”ohranoimaan”. Etsivän keskuspoliisin aineisto-
jen mukaan Skp syyllistyi muutamaan otteeseen ilmiantajiksi ryhtyneiden jä-
sentensä kostomurhiin.⁴³ Kuopion läheltä löydettiin syyskuussa 1921 ammut-
tuna Pekka Pitkänen, joka oli hiljattain selvittänyt poliisille laajasti paikallista
Skp-toimintaa. Murhasta epäiltiin aluksi Hugo Ahokantaa ja Niilo Välläriä, jäl-

kimmäistä sen perusteella, että hän oli kehottanut Suomen Työmiehen sivuilla: ”Antakaa kavaltaajalle kavaltajan kohtalo”. Epäilyt raukesivat ja murha jäi näytön puutteessa selvittämättä.

Pitkäsén tapausta käytettiin puolueen sisällä varottavana esimerkkinä vielä 1934 ilmestyneessä kokoomateoksessa ”SKP:n taistelun tieltä”. Nimimerkki ”Konspiraattori” selitti ampumisen välttämättömäksi ja luonnolliseksi ennalta ehkäiseväksi toimenpiteeksi, joka tyydytti työläisten oikeudentuntoa. Omavaltaisuuteen ei silti saanut sortua:

Tämän pikku muistelman tarkoituksena ei ole yllyttää ketään omin päin provokaattoreita nitistämään. Tällainen rankaisutoimenpide on poliittinen toimenpide, mihin on harkiten ja vain erikoistapauksissa ryhdyttävä. Emme me yksitellen tappamalla pääse ohranoista ja urkkijoista. Niistä tekee lopun vasta proletaarinen vallankumous, joka lujalla kädellä rankaisee kaikkia työväenluokan vihollisia ja murskaa porvariston ohranalaitoksen.⁴⁴

Lokakuussa 1926 löydettiin murhattuna Espoon saaristosta verhoilija Kustaa Hakkarainen. Hänestä kouluttiin Skp:n sotilaslinjan organisaattoria, todennäköisesti rajaseuduille, mutta poliisi sai miehen ryhtymään yhteistyöhön. Hakkaraisen Skp-tapaamisia seurattiin suuremman saaliin toivossa. Poliisin riskinotto epäonnistui: viimeksi Hakkaraisen yhteyksiä tarkkaillut etsivä eksytettiin, ja seuraavan kerran tiedottaja tavattiin kylmänä saaresta.⁴⁵

Loppukesällä 1932 kommunistien julistusten levittämiseen syylistynyt Pauli Kukkonen kertoi poliisikuulusteluissa Skp:n ja sen nuorisojärjestön Oulun piirin toimielinten kokoonpanon. Vapauteen päästetty mies otettiin toverituomioistuimen tenttiin, jossa epäilykset ilmiannosta vahvistuivat. Paljastetut puolue-toimitsijat lähtivät pyrkimään rajan yli turvaan, minkä jälkeen Kukkonen löydettiin surmattuna Oulujoen pitäjältä.⁴⁶ Tiedottajatiedon mukaan luvan ilmiantajan murhaan oli antanut puolueen yleisorganisaattori Helsingissä.⁴⁷ Teon suorittajaksi oli ilmeisesti saatu puolueytimen ulkopuolinen henkilö, joka muiden lailla pakeni rajan taakse. Moskovon Lenin-koulun suomalaisille Kukkonen kohdaloa käytettiin esimerkkinä siitä, miten puolueen pettureille käy. Opiskelijoille ei kerrottu, että heidän joukossaan istui yksi Oulun piirin paljastuneista, joka oli osallistunut ilmiantajaksi epäillyn kovisteluun.⁴⁸ Murhaluvan antanut yleisorganisaattori oli puolestaan valmistunut Lenin-koulun ensimmäiseltä suomalais-

kurssilta vuonna 1931.⁴⁹

Hankalammin tulkittavista tapauksista käy esimerkiksi Toivo Einari Peltosen surma juhannuksena 1933 Tuusulassa. Miesporukassa oli illan aikana riidellyt oloista Venäjällä, mutta muuten poliisitutkimuksen alkuvaiheessa ei löytynyt näyttöä surmatyön poliittisista motiiveista. Poliisi sai vahvistusta epäilyilleen vasta lokakuussa 1936 tiedottajatiedosta, jonka mukaan Peltosen tapaus oli ollut Skp:n kostomurha. Toisin kuin edellä mainituissa tapauksissa, syyllinen kyettiin osoittamaan ja pikaistuksissa tehdystä taposta annettiin vuoden tuomio. Kun poliisi sai uutta tietoa, surmaaja oli jo tuomionsa kärsinyt ja päässyt takaisin Keravan Skp-piireihin.

Markku Salomaa mainitsee Kukkosen ja Peltosen surmat tyypillisiksi ”leikkauksiksi”, vaikka jälkimmäisessä tapauksessa epäily poliittisuudesta oli yhden tiedottajamaininnan varassa. Salomaa lukee Skp:n kostomurhiin niin ikään tammi-kuussa 1927 Keuruulla surmatun Heikki Haukkalan.⁵⁰ Suomen Sosialidemokraatti-lehti teki tuoreeltaan saman johtopäätöksen, mutta jo parin viikon sulattelun jälkeen puhuttiin väkisin kommunistien kostomurhaksi väännetyistä jutusta. Etenkin 1930-luvun alkupuolella oikeistolehdistö tulkitsi herkästi epäselvät tapaukset kommunistien kolttosiksi. Etsivän keskuspoliisin kunniaksi on todettava, että se myös ampui julkisuudessa alas joitakin perättömiä huhupuheita.⁵¹

Yleensä etsivä keskuspoliisi toimi tiukasti ja tietoisesti kommunisteja vastaan. Tiedottajien värväamisessä puolueen maanalaisesta verkostosta oli kovat panokset puolin ja toisin. Skp oli julistanut tuomiota pettureille sen verran avoimesti, että poliisi pyrki ennakoimaan kostotoimia. Muutamat ratkaisevan tärkeät tiedottajat saivat uuden henkilöllisyyden, työpaikan tai matkalipun maailman toiselle puolelle. Tunnetuin esimerkki lienee Jalmari Rasi, joka lähetettiin perheineen Australiaan vastapalvelukseksi Skp:n maanalaisen johdon paljastamisesta vuonna 1928.⁵² Etsivä keskuspoliisi suojeli näin riuskoilla toimenpiteillä vain niitä tiedottajia, joita käytettiin todistajina julkisissa kommunistioikeudenkäynneissä.

Vaikka ilmiantajien kostomurhat on arvioitava aikakautensa väkivaltaisuuden ilmentyminä, niitä ei voi hyväksyä järjestäytyneen puolueen toimintatavoiksi. Vain lapuanliikkeen kannattajilla oli Suomessa valmiuksia vastaaviin oman pe-sän selvityksiin.⁵³ Murha puoluetta puhdistavana menetelmänä kertoo ihmisar-

von halveksunnasta ja moraalien rappiosta, jotka molemmat madaltavat mieli-valtaisten terrorististen menetelmien käytön kynnystä. Bolshevikkien rautanyrkikseen perustama poliittinen poliisi, Tsheka syylistyi punaiseen terroriin neuvostovallan alusta alkaen.⁵⁴ Maailmansodan ja sisällissodan julmuudet vaikuttivat siihen, että tietty kunnioitus vihollisen ihmisarvoa kohtaan rapautui (erosion of respect), ideologia siihen, että porvarillinen etiikka suhteellistui. Julmuuksiin osallistuminen edellytti henkilökohtaisen moraalidentiteetin kiveytymistä (turning into wood).⁵⁵

Bolshevikkien ideaalivallankumouksellinen, jollaiseksi Skp:n tietoisimmat työntekijät pyrkivät muuttumaan, oli kova ja valmis vuodattamaan verta suurempien päämäärien saavuttamiseksi. Railona aukeava Suomen ja Neuvostoliiton välinen raja oli vyöhyke, jossa neuvostomaasta vaikutteita hakaneet kommunistit sekä maanpettureita jahdanneet poliisit joskus kohtasivat kohtalokkain seurauksin.

Rajakahakat

Monilta Skp:n maanalaisilta työntekijöistä löytyi pidätystilanteissa aseita, mutta niiden käyttö poliisia vastaan oli enemmän poikkeus kuin sääntö. Etsivän keskuspoliisin päällikkö Esko Rieki tulkitsi kiertokirjeessään, että aseistautumisella haluttiin antaa kommunistien kannattajille signaali aktiivisesta vastarinnasta.⁵⁶ Liipasinsormi oli herkimmillään laittomien rajanylitysten yhteydessä, jotka johtivat muutamaan selkeään veritekoon.

Helmikuussa 1933 rajavartiosto yllätti Kannaksella viisi laittomasti Venäjältä tullutta miestä, mikä johti laukaustenvaihtoon ja rajavartija Eino Pöyhösen menehtymiseen. Yksi miehistä pidätettiin, muut pakenivat rajan molemmille puolille. Poliisi pääsi kahden Suomen paenneen jäljille Viipurissa, piiritti majapaikan ja löysi tulitaistelun jälkeen asunnosta kaksi kuollutta, etappimiehenä tunnetun Matti Ilosen sekä Moskovan Lenin-koulusta Skp:n piiriorganisaattoriksi lähetetyn Vieno Vihervaaran. Poliisitutkinnassa surmat tulkittiin itsemurhiksi toivottomassa tilanteessa. Skp:n tulkinnan mukaan miehet menehtyivät tulitaistelussa.⁵⁷

Joulukuussa 1935 Kannaksella tavatulta pariskunnalta pyydettiin passit tar-

kastettavaksi. Epäilysten herättyä seurasi laukaustenvaihto, jossa sai surmansa konstaapeli Ilkka Mauri Henttinen. Ampuja sekä seuralaisensa pakenivat neuvostopuolelle. Väärennetyistä henkilöilystodistuksesta saatiin kuvan perusteella tunnistettua vain mies, jonka lapualaiset olivat muilluttaneet itärajan yli vuonna 1930. Hän valmistui Leningradin kansainvälisestä sotakoulusta ja päätyi tiedustelu-upseeriksi, joka tuomittiin suomalaisia punaupseereja vastaan lavastetussa oikeudenkäynnissä 1936 ja ammuttiin Kolyman vankileirillä 1939.⁵⁸

Maanalainen Skp:n verkosto Suomessa oli riippuvainen rahasta, ohjeista ja ihmisistä, joita kulki laittomasti varsinkin pitkän ja hankalasti valvottavan itärajan yli. Jotkut rajaseudun asukkaat hankkivat elantoaan tekemällä rahasta palveluksia Skp:lle. Paikallisia etappimiehiä syytettiin herkästi poliisin provokaattoreiksi. Joissakin tapauksissa epäillyt onnistuttiin houkuttelemaan Neuvostoliiton puolella ja tuomitsemaan maan ankarien lakien mukaan.⁵⁹ Puolue ei salaillut näitäkään tylyjä kohtaloita. Moskovan Lenin-kurssin suomalaisille annettiin sen kummemmin täsmentämättä ymmärtää, että etappien ilmiantajista ei enää olisi vaaraa.⁶⁰

Skp:n etappimiehet ja maanalaiset työntekijät kantoivat taskuaseita. Kuuma-vertisimmät käyttivät niitä rajalla, koska ampumalla saattoi päästä takaisin turvaan, jos Neuvostoliittoa sellaiseksi saattoi kutsua. Skp ei kehottanut aseiden käyttöön mutta ei kieltänytkään niiden kantamista. Kun poliisi sai piiritettyä Skp:n maanalaisen työntekijän puolueen ylläpitämään asuntoon, epätoivoista tulitaistelua oleellisempaa oli pyrkiä tuhoamaan kuumat puoluepaperit. Miksi aseita sitten kannettiin, jos niitä ei käytetty? Maanalaiset työntekijät ovat todennäköisesti pönkittäneet niillä itsetuntoaan ja luoneet turvallisuuden tunnetta liikkuvaan elämäntapaansa. Aseen kantaminen liittyi identiteettiin ja mielikuvaan bolshevikien maanalaisesta puolue työntekijästä kuten puukko junkkarin tai huligaanin vyöllä. Vuoden 1918 sodasta periytyneitä laittomia käsiaseita liikkui Suomessa runsaasti 1920-luvulla, jopa siinä määrin, että maaseudulla saattoi puhua ”jonkinlaisesta revolverikulttuurista”. Väkivaltarikollisuudessa se vaikutti etenkin pahoinpitelyiden kuolettavuuteen. Kommunistien Suomeen salakuljetamien aseiden määrä jäi kokonaistarkastelussa marginaaliseksi.⁶¹

Skp:n puolustustaistelua

Komintern siirtyi vuodesta 1928 lähtien kolmannen vaiheen taktiikkaan, mikä merkitsi luokkataistelun kiihdyttämistä ja kapitalismin maailmanlaajuisen kriisin hyödyntämistä. Skp noudatti politiikassaan ylhäältä saatuja ohjeita mutta epäonnistui otollisen tilanteen hyödyntämisessä: 1920-luvun lopun lakkoliikheidintä ja näyttävä nuorisoagitaatio kilpistyivät viimeistään vuoden 1930 kommunistilakeihin. Vaikka kommunistit olivat lapualaisten väkivaltaisten laittomuuksien ensisijaisia kohteita, vastaanottavana osapuolena olivat myös sosiaalidemokraatit ja muutamat porvarilliset laillisuusmiehet. Lapualaisten kokonaissaldona oli Juha Siltalan mukaan 254 kiistatonta väkivaltaista kyyditystä, joista pari sataa kohdistui kommunisteiksi määriteltuihin, sekä kolme surmatyötä.⁶²

Skp:ssä arvostettiin johtavaa työtä joukkojen keskuudessa, mikä tarkoitti käytännössä lakkoliikkeiden ja mielenosoitusten lietsontaa. Valmius vastaanottaa väkivaltaa ja antaa mahdollisuuksien mukaan takaisin liittyi elimellisesti ruohonjuuritason toimintaan. Tapio Bergholmin mukaan väkivallan hyväksyminen ja kestäminen oli ”normaalia” erityisesti satama- ja kuljetustyöläisten kovan miehisyyden leimaamissa ammattikunnissa. Uhkailua, painostamista ja fyysistä väkivaltaa käytettiin rikkurityövoimaa ja etenkin 1920-luvun lopulla yleistyneitä lakonmurtajakaarteja vastaan. Työnantajapuoli syyllistyi yhtä lailla väkivallan lietsomiseen ja kaartiensa aseistamiseen. Bergholm nostaa väkivaltaisen Skp-aktiivin perikuvaksi Eero ”Patu” Hautojärven, joka on muistellut suuren satamalakon jälkeisiä tappeluita:

Enimmäkseen ne aktiivit olivat puolueihmisiä. Mutta eihän me tappelon vuoksi tappeltu vaan sen vuoksi, että olisi nostatettu vähän intoa, ja kun ei ollut muuta menetelytapaa niin meidän oli tietysti käytettävä väkivaltaa.⁶³

Lapualaisvuonna 1930 Skp irtisanoutui yksilöterrorista, eikä se kehottanut aseelliseen vastarintaan. Niiden katsottiin eristävän puoleen joukoista silloin, kun teorian mukaan olisi pitänyt pyrkiä joukkovoimalla jäytämään kapitalistisen järjestelmän perusteita. Yksittäisillä väkivallanteoilla pikemminkin pelatettiin vastustajan pussiin. Skp:n puoluekonferenssissa Moskovassa keskusteltiin kesällä 1931 valitun linjan järkevyydestä. Suomen kärjistyneessä tilanteessa kommunistit olivat ottavana osapuolena, mitä paikallistason kuumapäisimpien oli vaikea hyväksyä:

Anna määräys tappaa joitain ohranaita, maaherra, poliisimestari, Kosola, presidentti tai mitä muuta hyvänsä niin solumme on valmis sen täyttämään, mutta työmaayhteyttä emme saa!

Puoluekuri sitoi periaatteessa noudattamaan Moskovan edellyttämää malttia. Tunnus ”Lyö fasistia missä sen vain näet!” täsmentyi muotoon ”Lyö silloin kun (fasisti) tulee päällesi, rosvoaa asuntosi!”, jossa vastarinnan puolustuksellinen luonne korostui.⁶⁴

Kaikki eivät tyytyneet passiiviseen antautumiseen ”fasistikumouksen” yhteydessä: Helsingissä perustettiin loppuvuodesta 1930 Skp:stä riippumaton Punaisten rintamamiesten liitto, joka piti esikuvanaan Saksan militantteja katutappelijoita. Liiton äkkijyrkät puuhamiehet laativat säännöt, jotka lähetettiin Moskovaan hyväksyttäväksi. Toiminaan painopisteenä oli poliisin haastaminen ”fyysillisen vastarinnan” keinoin katumielenosoitusten yhteydessä. Säännöt kehoittivat jäseniä varustautumaan tasku- ja lyömäasein. Pettureille ja ilmiantajille julistettiin ehdoton kuolemantuomio.⁶⁵

Moskovassa äkkijyrkkien puuhastelu nähtiin syrjäpyrintönä, joka kyseenalaisi puolueen linjan. Rintamamiehet yrittivät ilmeisesti ottaa kyseenalaisen kunnian yhdestä Skp:n Lahdessa suorittamasta ilmiantajan ampumisesta sekä poliisin puukotuksesta Helsinginkadulla. Tiedottajat raportoivat tarkasti Punaisten rintamamiesten suunnitelmista, joten pelätty mielenosoitus helmikuun alussa pysyi tiukasti poliisin komennossa. Rintamamiesten keskushenkilöt pidätettiin keväällä 1931 ja toiminta hiipui. Jäljelle jääneet Skp:n ”puolustusjoukot” koettiin saada puolueen ääntä kuuluviin fyysisen vastarinnan keinoin. Virkavallan ja ”fasismin” puristuksissa piti ajan tunnuksen mukaisesti panna ”kova kovaa vastaan”. Ilman vastarintaa ei saanut antaa hajottaa yhtään mielenosoitusta.⁶⁶

Skp:n ”puolustusjoukot” oli alun perin kasattu turvaamaan kirjavainojen ja työväentalojen toimintamahdollisuuksia lapualaishyökkäyksessä. Vuonna 1930 ääriivasemmiston joukkokokoonantumisen järjestäminen muuttui entistä vaikeammaksi. Taktiikka oli muuttunut edellisvuosien haastejuhlien hyökkäävyydestä passiiviseen puolustukseen.⁶⁷ Sosialistisen kalenterin mukaisia poliittisia merkkipäiviä pyrittiin mahdollisuuksien mukaan juhlistamaan ahtaissakin oloissa. Menetelmänä näyttää olleen poliisin harhauttaminen sekä sekasorto, jonka tiimellyksessä saattoi avautua tilaisuuksia joukkoagitaatioon. Vappuna 1930 kommunistinuorisot alkoi jo aamusta kokoontua Siltasaareen työväentalon

liepeille, jossa ratsupoliisit olivat vastassa pamppuineen. Kommunistit päättivät siirtyä Mäntymäelle sosialidemokraattien laillisesti järjestämän juhlan sekaan. Kommunistinuoriso ryhmittyi puolustamaan puhujalavaa, jolle Armas Äikiä kiipesi julistamaan. Kun poliisi sitten pääsi murtautumaan ketjun läpi, agitaattori oli jo kadonnut väkijoukkoon. Eri puolilla Suomea sattui samankaltaisia yhteenottoja, joissa kommunistinuoret omien sanojensa mukaan pitivät kiinni ”katujen vapaudesta”. Seuraavina vuosina joukkoesiintymiset ja vastarinta kilpistyi-vät kuitenkin hyvin vähiin.⁶⁸

Poliisia ei pyritty haavoittamaan mielenosoitusten yhteydessä, vaikka tam-mikuussa 1931 onnistuttiin Helsinginkadulla pistämään puukolla pahamaineis-ta etsivää, ”Iso-Mäkelää”. Tekijöitä osattiin epäillä vasta, kun he olivat istuneet Tammisaaren vankilassa jo tovin muista poliittisista syistä.⁶⁹ Poliisin näkökulmas-ta katujen levottomuuksissa oli kyse poliittisen aktivismin ja huliganismin väli-muodosta. Viipurin alaostaston tilannekatsauksessa helmikuussa 1933 puhutaan Kominternin suosittelemista ’fyysillisen vastarinnan’ hurmiossa syntyneistä ve-riteoista, ”jotka totuttavat joukkoja veren makuun ja löytävät vastakaikua tappe-lua ja hulinoimista ihannoivassa huligaanaineuksessa ja valitettavasti myös rau-hallisemmissa kansalaisissa, jotka tsaarinvallan ajoilta ovat tottuneet poliisia ja järjestysvaltaa pitämään pahimpana vihollisenaan ja olemaan mielissään siitä, että poliisi saa päihinsä.”⁷⁰

Vasemmisto oli vuosisadan alusta lähtien käyttänyt joukkovoimaa ja osin po-liittista väkivaltaa alistetun asemansa parantamiseen. Itsenäisyyden ensimmäi-sinä vuosikymmeninä sekä reformistinen sosialidemokratia että vallankumouk-sellinen äärivasemmisto joutuivat puolustuskannalle. Kommunisteista tuli 1930-luvun alussa poliittisen väkivallan kohteina vapaata riistaa. Kommunismin kan-nattaminen oli rikos, ei kommunistin pahoinpitely. Markku Ahonen on nimen-nyt Suomen maailmansotien välisen kauden ”oikeistolaisen poliittisen väkival-lan ajaksi”.⁷¹ Jälkeenpäin voidaan pohtia, oliko kommunistien repression sallimi-nen välttämätöntä oikeistokumouksen estämiseksi ja parlamentaarisen järjes-telmän säilyttämiseksi. Suomi ei ajautunut autoritaariseen, totalitaariseen saa-tikka fasistiseen järjestelmään, kuten kävi monissa Euroopan tasavalloissa 1930-luvulla. Ei Suomi toisaalta ollut demokratiakaan, ainakaan kommunismin kan-nattajille.

Osuus Stalinin terroriin

Neuvostoliitossa Skp:n jäsenet ja johtajat toteuttivat politiikkaa, jonka päämääräksi vakiintui sosialismin rakentaminen yhdessä maassa ja bolshevikien johtavan aseman korostaminen kansainvälisessä kommunistisessa liikkeessä. Bolshevikkien yksipuoluejärjestelmä perustui kanonisoituihin myytteihin lokakuun vallankumouksesta, työläisten ja talonpoikien diktatuurista, neuvostojen vallasta, viisivuotissuunnitelmien suunnitelmallisesta toteuttamisesta, perustuslain toteutumisesta jne.⁷² Moskovan Skp:n julkilausuttu politiikkaa ei voinut olla ristiriidassa näiden propagandististen perusolettamusten kanssa. Suomalaisemigrantit sopeutuivat vallitseviin olosuhteisiin ja hyväksyivät sekä bolshevikkien valheelliset myytit että raa'at hallitsemistavat. Kominternin jäsenenä Skp sitoutui oman puolueensa asteittaiseen "bolshevisointiin" Leninin kuoleman jälkeen. Emigranttipuolueen olemassaolo oli viime kädessä riippuvainen bolshevikkien suosiosta.

Neuvostoliitossa ryhdyttiin 1920-luvun lopussa toteuttamaan teollistamista ja maatalouden pakkokollektivisointia viisivuotissuunnitelman utopistisella tempolla. Suomalaiskommunistit olivat vastuussa näiden tavoitteiden toteuttamisesta etenkin punaisessa Neuvosto-Karjalassa. "Kulakkien likvidointi luokkana" tarkoitti perinteisen maatalouselinkeinon tuhoamista ja yksityisten talonpoikien pakottamista kolhooseihin. Skp:n kouluttamat propagandistit kiersivät maaseudulla agitoimassa viisivuotissuunnitelman autuutta, mutta konservatiivisia ja takapajuisia talonpoikia ei sanan säilällä taivutettu uuteen elämäntapaan. Kansanhollisten kitkemisen ja kulakkien karkotukset pani toteen turvallisuuspoliisi GPU / NKVD.⁷³

Skp:n johtoa on myös syyllistetty siitä, että se ei piitannut lamavuosien laitomien Suomen-pakolaisten kohtelusta neuvostomaassa. 1930-luvun alussa Neuvostoliitto otti hanakasti vastaan ammattitaitoisia siirtolaisia Pohjois-Amerikasta ja Euroopasta. Laittomia rajanylittäjiä sen sijaan ei toivotettu tervetulleiksi, vaikka heidän pakonsa kapitalismin rappiota todistikin. Skp kielsi jäseniltään luvattoman siirtymisen neuvostomaahan. Loikkareita varten perustettiin rajan pintaan keskitysleirejä, joiden suurimmaksi ongelmaksi Skp:n johto käsitti poliittisen koulutuksen organisoinnin.⁷⁴ Pakolaiset muodostivat ongelman: vaikka maahan mahtui sosialismin rakentajia, laittomasti loikanneet saattoivat yhtä

hyvin olla vihollisen lähettämiä vakoilijoita. Mitä pitemmälle 1930-luku eteni, sitä vainoharhaisemmaksi äityi kuviteltujen sisäisten vihollisten etsintä.

Terrorin kauden lähtölaukaus ajoitetaan yleensä Leningradin puoluejohtaja Sergei Kirovin murhaan 1934. Skp:n ja suomalaisten piirissä tuho eteni kolmessa aallossa: kuten Nkp:ssäkin, aluksi kiinnitettiin huomio puolueen sisäisten oppositioiden tuhoamiseen. Skp:ssä näitä oli sitten perustamisen ollut useita,⁷⁵ mutta 1930-luvun puolella vaikutusvaltaa kuusislaisen päälinjan haastamiseen oli vain Kullervo Mannerin hengenheimolaisilla. Mannerin-Malmin opposition kannattajat erotettiin Skp:stä vuosia kestäneen kädenväännön jälkeen ja tuomittiin vankileireille loppuvuodesta 1935, mikä poikkesi ankaruudellaan aiempien oppositioiden kohtelusta.⁷⁶

Kesällä 1935 käynnistyi suomalaisen paikallisen nationalismin kitkeminen Neuvosto-Karjalasta. Bolshevikkien kansallisuuspolitiikka kääntyi pääläelleen 1930-luvun puolivälissä, ja suomalaiset menettivät erityisasemansa tasavallan johdossa. Skp:n paikallisjohtoa syytettiin vakoilijoiksi; punaupseerikoulu ja Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopisto Leningradissa puhdistettiin ja lakkautettiin. Paperilla Skp:n johto käänsi kelkkansa bolshevikkien mukana ja yhtyi syytöksiin paikallisesta nationalismista, mutta yksittäisiä henkilöitä ei hevillä uskottu vakoilijoiksi. Nimekkäimmät johtajat Edvard Gylling ja Kustaa Rovio löysivät vielä turvapaikan Moskovasta, mutta jo tuomittuja paikallisia rivijäseniä ei edes yritetty auttaa.⁷⁷

Kolmannessa aallossa, kesästä 1937 lähtien, tuho kohdistui suoraan Skp:n huipulle, josta ei jäänyt jäljelle kuin Otto Wille Kuusinen. Neuvostoliiton puolella toiminut Skp tuhottiin käytännössä kokonaan. Kokonaisuutena arvioiden NKVD:n operaatioiden kohteina olivat erityisesti rajaseutujen vähemmistökansallisuudet, puolalaiset, baltit, saksalaiset ja suomalaiset. Valtaosa suomalaisista terrorin uhreista oli tavallisia työtätekeviä neuvostokansalaisia, jotka valikoituivat tuhottavien kiintiöihin etnisen alkuperänsä johdosta. Kimmo Rentolan mukaan ison vihan uhrien määrä yltää 20 000:een, minkä verran suomalaisia kuoli talvisodassa. Markku Kangaspuro on esittänyt Karjalasta tarkempia tilastoja, joista luettava repression laajuus ja totaalisen hävittämisen tavoite oikeuttavat puhumaan etnisestä puhdistuksesta.⁷⁸

Mikä oli Skp-johdon osuus suomalaisten murhenäytelmään? Hannu Rautkallio on esittänyt, että henkiin jäänyt Kuusinen syyllistyi puolueensa tuhoamiseen.⁷⁹ Taitavana tuulenhaastelijana Kuusinen kykeni mukautumaan Stalinin politiikan oikkuihin ja syyttämään tarvittaessa jyrkin sanoin miltei ketä tahansa yhtäkkiä kansanviholliseksi muuttunutta toveria. Toisaalta hänessä oli ripaus suomalais-ta nationalistia, joka pyrki pitämään omiensa puolta bolshevikkien mielivaltaa vastaan.⁸⁰ Terrorin ulotuttua tammikuussa 1938 aivan Moskovon lähipiiriin hän vetosi riskit tiedostaen toveriensa puolesta NKVD:n päällikkö Nikolai Jezhoviin – turhaan.⁸¹

Emigranttipuolue Skp oli niin sisäänpäinlämpiävä, että tuhon edettyä huipulle kukaan ei enää ollut turvassa. Sama päti tietysti Kominternissa ja Vkp(b):ssä: kaikki Stalinin alapuolella olivat mahdollisia uhreja. Terrorin syöksykierteessä kaikki epäilivät ja monet ilmiantoivat toisiaan. Pelkkä yhteydenpito tai sukulaisuussuhde NKVD:n vainoamiin saatettiin tulkita vihjeeksi kansanvihollisuudesta. Toveria ei voinut auttaa hädässä, mikäli mieli itse selvitä. Järkevintä oli katkaista kaikki puoluekontaktit ja toivoa, että NKVD:n yölliset noutajat eivät pysähtyisi omalle ovelle. Henkiin jääminen mielivaltaisessa terrorin pyörässä ei välttämättä tarkoita, että selviytyjät olisivat olleet sen enempää tai vähempää syyllisiä toteutuneeseen kuin terrorin uhreiksi valikoituneet toverinsa. Vkp(b):n, NKVD:n ja viime kädessä Stalinin mielivallan avoin kyseenalaistaminen olisi vain edesauttanut ja nopeuttanut tuhoa.

Vastuu toteutuneesta kehityksestä kasautui eittämättä keskusjohtoisen puolueen huipulle, jossa oli edellytyksiä ymmärtää, mitä puoluepropagandan kyllästämisessä neuvostotodellisuudessa tapahtui. Otto Wille Kuusinen osasi taitavasti tasapainoilla puolueen päälinjalla ja käyttää puheissaan bolshevikkien uuskieltä, mutta hänen todelliset mielteensä eivät välttämättä paljastu julkisista puheenvuoroista.⁸² Totalitaristisen puoluevallan kehittyminen stalinistiseksi despotismiksi edellytti tiettyjen rituaalien (kritiikki ja itsekritiikki, sosialistinen kilpailu, puoluedemokratia jne.) sisäistämistä, mutta ne osoittautuivat vasta jälkikäteistarkastelussa terrorin käytinaineiksi. Suomalaisuuden joukkotuhoon Karjalassa tai Skp:n alasajoon Moskovassa Kuusinen ei juuri voinut vaikuttaa. Toimenpiteet olivat osa sisäpoliittista valtioterroria, jolla pyrittiin tuhomaan etenkin epäilyttäviksi leimatut rajaseutujen vähemmistökansallisuudet.⁸³ Silti Kuusinen oli suo-

malaisista vaikutusvaltaisista siinä järjestelmässä, joka tuhosi Skp:n sekä Karjalan ja Leningradin suomalaisuuden, melkein hänet itsekin.

Mitä Kuusinen olisi voinut tehdä?⁸⁴ Henkilökohtainen pako Suomeen olisi tarkoittanut loppuelämää kalterien takana. Euroopassa tai Pohjois-Amerikassa hän olisi voinut elää, mutta aluksi elättäjä olisi yhä ollut Komintern, joka ei olisi jättänyt liiaksi salaisuuksiin vihittyä Kuusista rauhaan missään. 1930-luvun puolivälin jälkeen Neuvostoliiton rajat suljettiin ja maasta pääsi pois vain NKVD:n puollola.⁸⁵ Matkustuslupa järjestyi suomalaisista johtokommunisteista vain Arvo Poika Tuomiselle. Johtavat suomalaiset emigranttikommunistit olivat bolshevikkien pankkivankeja, jotka päätettiin lopulta tuhota.

Kommunistisessa ideologiassa oli periaatteita, joiden väärinkäyttö mahdollista Stalinin terrorin kaltaisen tragedian toteutumisen. Demokraattinen sentralismi ja puoluekuri olivat joukkovoiman maksimoimisen kannalta tärkeitä työväestön taistelun aseita, jotka yksipuoluevaltiossa kääntyivät repressiivisiksi harvainta yksinvaltaa välineiksi. Myytti marxismi-leninismistä ”tieteellisyydestä” ja usko historiallisen materialismin vääjäämättömästi eteneviin liikevoimiin sisälsivät toivon potentiaalin, jota neuvostomaan valtiojohtoinen propagandakoneisto sumeilematta ruokki. Vilpittömästi aatteelliset suomalaiskommunistit eivät kyenneet ymmärtämään, mitä ympärillä tapahtui ison vihan vuosina.⁸⁶

Henkinen väkivalta

Kommunismiin kannattamiseen liittyi maanalaisella kaudella yleensä joku henkilökohtainen motiivi, joka monilla sisälsi katkeruuden siemenen. Äärimmäinen köyhyys, lapsena aloitettu työntekeä, työnantajien mielivalta ja etenkin vuoden 1918 tapahtumat ohjasivat hakemaan radikaaleinta ratkaisua tasa-arvon toteutumiseen. Suomen kommunistien julkisten liikkeiden pakottaminen maan alle lisäsi katkeruutta. 1930-luvulla kosto eli Tammisaaren ja Hämeenlinnan muurien sisäpuolella.⁸⁷ Samaan aikaan, kun vieno toivon kipinä jälleen virisi vuosikymmenen loppupuolella Suomessa, suomalainen kommunismi tuhottiin Neuvostoliitosta miltei jäänöksettä.

Skp:n maanalaisimpina vuosina 1920-luvun julkisen liikkeen kannattajat vetäytyivät vaarallisesta toiminnasta. Jatkuvien palojen katkomaan puolueverkostoa

pyrittiin täydentämään kouluttamalla uusia puolueyöntekijöitä Neuvostoliitossa. Rajanylittäjät sitoutuivat Skp:n puoluejäsenyyttä tiukemmin sitein bolshevikien ihanteisiin. Suomeen palauttamisen jälkeen heiltä edellytettiin ammattivallankumouksellista elämäntapaa, jossa puolueen etu ohitti elämän muut arvot. Neuvostomaassa vastaava kaaderipolitiikka ulotettiin lopulta sodanvaaraan vedoten koko väestöön, se iskostettiin terrorilla ja sitä ylläpidettiin pelolla. Nuoruuden ehdottomuuden sävyttämät valinnat, suomalaisten kohdalla lähtö neuvostokoulutukseen, sanelivat koko loppuelämän uhraamisen Skp:lle, joka oli aina 1960-luvulle asti tiukasti Moskovan liekanarussa. Puolue edellytti koulutuspanostuksensa vastineeksi kurinalaisuutta ja kestävää lojaalisuutta.

Skp:stä tuli laillistamisensa jälkeen tiukka kaaderipuolue, joka nostatti tarvittaessa joukkoliikkeitä poliittiseksi painostuskeinokseen. Skp:n johdon uskollisuus Moskovalle saattoi muutamilla ratkaisevilla hetkillä padota joukkoliikkeen riistäytymistä hallitsemattomaksi. Kommunistit jäivät väistämättä alakynteen, kun virkavalta pantiin puutumaan poliittisiksi tulkittuihin lakkoihin. Vuoden 1949 Kemin kahakasta saatiin marttyyrit,⁸⁸ jotka jälleen osoittivat syytökset kommunistien väkivaltaisuudesta aiheettomiksi. Tuure Lehén leimasi ”lurjusmaiseksi” koko kysymyksen väkivallan käytöstä sosialismin toteuttamisessa Suomessa:

Miksi sitä meiltä kysytään? Kysykööt itseltään! Kysykööt Värtsillä- ja Kemi-yhtiön konttorista! Me puolestamme tiedämme vain sen, että sosialismi tulee ehdottoman varmasti toteutumaan Suomessakin, ja nimenomaan tämän kansan valtavan enemmistön tahdosta.⁸⁹

Ruohonjuuritasolla käytiin sodanjälkeisinä vuosina vasemmiston sisäistä kamppailua hegemoniasta. Painostus taisi olla kovinta ammattiyhdistysliikkeessä, jonka liittojen vallasta sekä kommunistit että sosialidemokraatit taistelivat likaisia keinoja kaihtamatta.⁹⁰ Oppositioon jäätyään kommunistit eristyivät ja heidät eristettiin ympäröivästä yhteiskunnasta omaksi vastaleirikseen. Pettymys otollisen tilanteen menetyksestä kääntyi jäsenistön luokkapuhtauden vaalimiseksi ja kurinalaistamiseksi. Skp-johdon stalinismi kesti vankkumatta Suuren johtajan kuoleman vuonna 1953 ja Hruschtshevin Stalin-kriittisen puheen Nkp:n XX puoluekokouksessa.

Skp:stä ei erottu, siitä erotettiin – etenkin sodan jälkeen, kun puolue pyrki puhdistamaan rivinsä 1930-luvulla ja sota-aikana passivoituneista tai luokkavihollisen kanssa vehkeilleistä. Skp:n johtoon valikoitui tovereita, joiden luotettavuuden takeena oli neuvosto- ja vankilavuosien määrä. Neuvostokäytännöistä omaksuttiin marxismi-leninisin opiskelu (Nkp(b):n historian lyhyen kurssin mukaan) autuaaksitekevänä metodina sekä kaaderikontrollin menetelmät, henkilömapit ja puolue-elämäkerrat. Niiden paikkansapitävyyttä päästiin vertaamaan Ek-Valpon kommunisteista keräämiin aineistoihin, kun Yrjö Leino tuli sisäministeriksi ja Valpo punastui. Kansandemokratioiden tapaan Skp:stä kammatiin 1950-luvun alussa omat vääräoppiset titolaiset. Erottamisten perusteina saatettiin tosin vielä silloinkin käyttää maanalaisen kauden edesottamuksia. Ikävimmillään kaaderijaos käytti elämäntavoista ilmiannoilla kerättyä tietoa jäseniään vastaan.⁹¹

Puolueesta erotettu toveri suljettiin entisen tiiviin yhteisönsä ulkopuolella samoin kuin uskonnollisesta lahkosta irtautunut henkilö. Kun elämä oli pitkään pyörinyt puolueen ympärillä, entisen kommunistin oli vaikea löytää kantavaa oksaa muualtakaan. Skp:llä oli taas vetovoimaa ja ensi kerran myös valtaa sodanjälkeisessä Suomessa, jonka suunta ei vielä ollut selvinnyt. Puolue tarvitsi kipeästi päteviä kaadereita, mutta poliisin kanssa yhteistyöhön antautuneille se ei antanut anteeksi. Paikallistasolla joillekin pystyviksi tiedetyille tovereille saattoi löytyä nostetta, mutta Skp:n kaaderijaos Helsingissä ei antanut lupaa käyttää pettureita järjestötyöhön.⁹²

Skp:n jäsenistö tyytyi hämmästyttävän kuuliaisesti johtonsa määrittelemään linjaan. Ainostaan 1930-luvun sivistyneistösiipi tohti hapuilla vaihtoehtoiisiin suuntiin, yleensä vasta Stalinin kuoleman jälkeen. Puoluejohto olisi kaivannut luokkatietoista älymystöä stalinisminsa legitimoijaksi vaan ei sen kriitikoksi. Ensimmäisenä sai mennä Vapaan Sanan päätoimittaja Raul Palmgren, joka erotettiin puolueesta vuonna 1952. Sosialistisen realismin runoilija Elvi Sinervo vei vielä helmikuussa 1953 Kiilan surunvalittelun Tehtaankadulle ja kirjoitti ylistys-sanoja, joita hän muutaman vuoden kuluttua häpesi. Miehensä Mauri Ryömä oli käynnistämässä kriittistä keskustelua vuonna 1956, mutta tapaturmainen kuolema katkaisi hänen matkansa jo vuonna 1958. Skp:n hylkimät sivistyneistön edustajat perustivat stalinismin ja Neuvostoliiton rakentavan kritiikin äänenkannat-

tajaksi Tilanne-lehden, jota päätoimitti Jarno Pennanen. Pian Liternaturnaja Gazeta hyökkäsi ”neuvostovastaisen” Tilanteen kimppuun.⁹³ Skp perusti sen puoluekantaiseksi vaihtoehdoksi Aikalaisen, joka aloitti vuonna 1964. Suurista odotuksista huolimatta lehti ei edes päätoimittaja Pentti Saarikosken vetovoimalla kyennyt houkuttelemaan taiteen ja tieteen etujoukkoa puolueen helmaan.⁹⁴

Skp:n puoluekriisi ja hajoaminen käynnistyivät viimeistään vuodesta 1966. Hajaannus sinetöityi luokkakantaisen puolueopposition kannattajien marssittua ulos Skp:n XV edustajakokouksesta vuonna 1969.⁹⁵ Puolue säilyi ulospäin yhtenäisenä Moskovan vaatimuksesta. Katkera sisäinen linjariita tulehdutti ihmisuhteita ja johti muutaman kerran ikäviin jälkiseuraamuksiin. Henkilökohtaista painostusta ja Moskovan kortilla pelaamista esiintyi molemmilla osapuolilla. Tunnetuin tapaus lienee Sirola-opiston rehtori Erkki Salomaan valinta Skp:n varapuheenjohtajan ja Rakennustyöläisten liiton puheenjohtajan tuulisille paikoille vuonna 1966. Hän yritti ajaa sekä ammattiyhdistysliikkeessä että hajoavassa puolueessa eheytyslinjaa, mikä edusti puolueoppositiolle pahimmanlaatuista revisionismia. Salomaan karkäs luonne ja teoreettis-kirjallinen tyyli eivät helpottaneet Suomen suurimman ammattiliiton kentän vakuuttamista. Kriittisen Tshekkoslovakia-kannan julkituominen vuonna 1968 aiheutti Moskovan reaktion, syytöksen neuvostovihamielisyydestä Trud-lehdessä. Salomaa jäi yksin uudistuslinjan keulakuvaksi ja siirtyi lopulta painostuksen takia työvoimaministeriön virkamieheksi. Kun kova ulkokuori lopulta petti, Skp:n puheenjohtaja Aarne Saarinen totesi puolueensa kollektiivisen syyllisyyden menetykseen.⁹⁶

Henkinen väkivalta Skp:ssä kumpusi maanalaisuuden kaudelta, jonka ehdottomiin arvostuksiin puoluejohto tarrautui pitkälle 1960-luvulle. Kahtiajakautuneen puolueen vähemmistösiipi ylläpiti ja romantisoi maanalaisen kauden kovaa perintöä myöhemminkin. Se pyrki teoreettisesti yhä oikeaoppisempaan kommunismin, kun enemmistö piti tärkeämpänä kansallisia painotuksia ja uudistumista eurokommunistiseksi vasemmistopuolueeksi – silläkin uhalla, että suunta ei Moskovaa miellyttänyt.⁹⁷

Paljon oli kuitenkin muuttunut maanalaisuuden ajoista. Vaikka puolueohjelmassa oli jäänteinä väkivaltaisia muotoiluja vuodelta 1918, Skp joutui sodanjälkeisessä Suomessa jatkuvasti todistamaan yhteiskuntakelpoisuuttaan. Vanha asetelma kääntyi erikoisella tavalla hetkeksi päälaelleen kesällä 1962, kun

Helsingissä vietettiin Maailman nuorison ja ylioppilaiden VIII rauhan ja ystävyyden festivaalit. Skp-leiri kantoi päävastuun siihen asti suurimman kansainvälisen tapahtuman järjestelystä. Suomen hallitus joutui Moskovan painostuksessa taipumaan kommunistiseksi katsotun festivaalin isännöityteen. Edellisen Wienin festivaalin kokemusten perusteella odotettavissa oli aktiivista festivaalivastustusta, sillä länsileiri halusi padota sosialististen maiden etenemisen kylmän sodan propagandakamppailussa.

Suojelupoliisi sai suomalaiset järjestöt lähestulkoon vetäytymään aktiivisesta festivaalivastuksesta. Festivaaliviikolla etukäteen luotu jännitys kuitenkin purkautui nuorison nujakoinniksi Helsingin ydinkeskustassa. Ensimmäisinä hulinailtoina tilanne ei ollut poliisin hallinnassa, ja muutamat ulkomaiset festivaalivieraat loukkaantuivat lievästi. Festivaalijärjestäjien uhattua rauhoittaa keskustasta työläisten joukkovoimalla poliisi ryhdistäytyi palauttamaan järjestyksen. Skp:llä oli myös omia järjestysmieskaartejaan, jotka toimivat poliisin kanssa yhteistyössä. Punaisen Valpon veteraaneista, Helsingin Jyryn painijoista ja muista kaduilla koulituista tovereista koostuneet iskuryhmät saivat valtuudet järjestyksen ylläpitoon. Mellakoinnin aikana poliisin pamppu heilui ja iskuryhmät ylittivät yleisesti toimivaltaansa. Hulinoitsijat uskoivat saaneensa päihin ”siviilipukuksilta poliisikyltiltä”. Pahoinpitelyistä annettiin myöhemmin muutamia sakko-tuomioita.⁹⁸ Festivaalin poikkeusolosuhteissa ääriivasemmiston ja järjestyksvaltakoneiston intressit kävivät poikkeuksellisella tavalla yhteen. Ylilyöntejä lukuun ottamatta poliisi – vanha kommunistien arkkivihollinen – oli tyytyväinen saamaansa virka-apuun.

”Kauhea joskin on puhdistustyömme, ihmisten onnen on ehtona se”⁹⁹

Ensimmäinen maailmansota suisti Venäjän vallankumouksiin ja väkivaltaan vuodesta 1917 lähtien. Myös suomalainen kommunismi syntyi väkivallasta, se sikisi vuoden 1918 katkeruudesta. Kommunismin sulkeminen suomalaisen yhteiskunnan ulkopuolelle ja alasajo 1930-luvulla pakottivat puolueen maanalaisuuteen, jossa menettelytavat olivat poikkeuksellisia. Tässä artikkelissa väkivaltaisia tekoja on kammattu esiin rauhan ajan normaaliolosuhteista, mutta suomalaisten kommunistien näkökulmasta sellaiset saavutettiin vasta toisen maa-

ilmansodan jälkeisessä Suomessa. Kuten Kimmo Rentola on osoittanut, suomalaisen kommunismin Neuvostoliitosta tuhonnut sota syttyi jo vuonna 1937.¹⁰⁰

Väkivaltaiset menettelytavat kuuluivat Suomen maanalaiseen kommunismiin, mutta väkivalta kohdistui lähinnä puolueen omiin jäseniin. ”Provokaattoreita nitistettiin” yhtäältä kostoksi puolueen luottamuksen pettämisestä, toisaalta pelotteeksi muille uskossaan horjuville tovereille. Puolueen ”puhdistustyö” oli bolshevikkien maanalaisuuden kaudelta omaksuttu leninistinen perinne. Neuvostoliiton puolella Skp:ssä menttiin äärimmäisyyksiin Mannerin ja Malmin opposition kukistamisessa, minkä jälkeen ratkaisuvalla suomalaisten asioissa siirtyi neuvostoelimille. Liukuminen poliittisista erimielisyyksistä toiseuden määrittelyyn, ulossulkemiseen, viholliseksi leimaamiseen, dehumanisaatioon ja lopulta fyysiseen tuhoamiseen kuvastaa valtaosan päässeeseen kommunistisen ideologian väärinkäytön mahdollisuuksia.¹⁰¹ Suomessa lopullisen rangaistuksen saivat muutamat niistä, jotka todella olivat aiheuttaneet haittaa puolueelle ja sen työntekijöille. Silti demokraattisessa sentralismissakin kaikkivoipa puoluejohto koostui viime kädessä vain ihmisistä, jotka olivat päättäneet ottaa rankaisijan valtuudet.

Virkavallan edustajat olivat kommunistien päävihollisia Suomessa, mutta väkivalta osui poliisiin tai rajavartioiden hämmästyttävän harvoin. Silloinkin se yleensä johtui yllättävästä tilanteesta rajavyöhykkeellä, jossa väkivaltaisten tekojen seuraukset saattoivat olla vältettävissä. Henkilökohtaisen kaunan ja katkeruuden aiheita etsiviä kohtaan varmasti riitti etenkin 1930-luvulla, mutta ne eivät Suomen puolella purkautuneet edes pahoinpitelyiksi saatikka silmittömiksi väkivallanpurkauksiksi. Terrori ei kuulunut Suomen maanalaisen kommunismin keinovalikoimaan rauhan aikana. Selitystä kommunistien lauhkeudelle väkivallan kyllästäväällä ajanjaksolla on haettava 1930-luvun kommunisminvas- taisesta sosiaalisesta kontrollista, joka passivoi liikkeen liepeillä viihtyneet, katu- tujen väkivallasta ammentaneet työläisryhmät. Ahtaissakin oloissa toimimaan kyetneet kommunistit olivat entistä ammattimaisempia ja kurinalaisempia kaadereita, jotka noudattivat puolueen linjaa ja pysyttelivät puolustuksellisessa väkivallassa.

Suomen järjestäytyneen työväenliikkeen sisällä kommunistit erottuivat val- lankumouksellisina, jotka hyväksyivät väkivaltaiset menettelytavat sosialismin

saavuttamiseksi. Väinö Tanneriin henkilöityneessä sosialidemokraattisessa työväenliikkeessä vedettiin vuoden 1918 kokemuksista toisenlaiset johtopäätökset. Sosialismiin edettäisiin asteittaisen parlamentaarisen reformipolitiikan kautta viimeistään silloin, kun sosialidemokraatit saavuttaisivat eduskuntaenemmistön. Bolshevikkien avaamassa maailmanvallankumouksen välittömässä odotushorisontissa reformismi tulkittiin anteeksiantamattomaksi luokkapetturuudeksi. Maltillisemmän suunnan toverit puolestaan tulkitsivat kommunistien pettäneen demokratian. Toveriviha teroitti sanan säilää puolin ja toisin, mutta Suomessa työväenluokan sisällä tyydyttiin henkiseen väkivaltaan.¹⁰²

Suomen maanpäällinen kommunismi vuoden 1944 jälkeen oli pyrkimystä elää sotienvälisen kauden väkivaltaisen perinnön kanssa. Ammattivallankumouksellisten ydinryhmä oli Skp:ssä niin pieni, että se kykeni porvariston vallan valtaamisen sijasta vain kaappaamaan ja säilyttämään vallan omassa puolueessaan. Hallitustaipaleen päätyttyä vuonna 1948 kommunistit eristettiin jälleen omaksi kansandemokraattiseksi leirikseen, jota tarkkailemaan perustettiin suojelupoliisi. Skp pysyi pitkälle 1960-luvulle Moskovan etäispäätteenä, jota siedettiin ystävyysspolitiikan välttämättömänä ehtona. Kommunistit pidettiin merkittävästä vaalikannatuksesta huolimatta todellisen vallankäytön ulkopuolella, ja he jouduivat jatkuvasti todistamaan yhteiskuntakelpoisuuttaan. Todellinen integrointi osaksi suomalaista yhteiskuntaa alkoi vasta 1960-luvun lopulla, kun Skp oli tehnyt pesäeroa maanalaisen kauden perintöön – ja hajonnut. Henkinen väkivalta puolueen varhaisia uudistajia vastaan oli perusteltua, jos ja kun Skp:n johto halusi pysyä maanalaisuuden kaudelta perityissä arvostuksissaan. Ongelma oli niitten sovittaminen porvarillisen demokratian politiikanteon reunaehtoihin.

Väkivalta saa yleisemminkin käytinvoimaansa mustavalkoisesta toiseuden määrittelystä, ulossulkemisesta tai ”puhdistustyöstä”. Sisällissodan voittajat rajasivat vallankumoukselliset järjestelmänsä ulkopuolelle. Valkoisen Suomen perivihollinen oli Neuvostoliitto, jonka edustajiksi suomalaiset kommunisti käsitettiin riippumatta siitä, kumpusiko kommunismi Suomen paikallisista olosuhteista vai Moskovan mahtikäskyistä. Kansallinen eheytyminen alkoi 1930-luvun lopulla, mutta se katkesi kommunistien osalta turvasäilöihin. Kommunistit integroitiin suomalaiseen yhteiskuntaan vasta 1960-luvulta lähtien. Nuortaistolaisten ehdottoman ja väkivaltaisen retoriikan voisi tästä näkökulmasta tulkita Skp:n

maanalaisen perinteen kuolinkorahdukseksi.

Leninin oppi etujoukkopuolueen merkityksestä vallankumousten toteuttamisessa oli tuonut saman ulossulkemisen logiikan kommunismin kaanoniin. Puolue sai voimansa yhtenäisyydestä ja kurinalaisuudesta, joita ylläpidettiin tekemällä erotteluja sekä työväenliikkeen että oman puolueen sisällä. Stalinin kaudella puolueen ulkoisia ja sisäisiä, todellisia tai kuviteltuja, vihollisia vainottiin järjestelmällisesti ja lopulta tuhottiin fyysisesti.

Suomalainen kommunismi syntyi ja kehittyi näiden vastakkaisten kulttuurien leikkauspisteeseen. Kun kansallisen kommunismin ilmentymät ajettiin Suomessa alas viimeistään 1930-luvun alussa, jäljelle jäi vain Moskovasta johdettu ahdas maanalaisuus. Kommunisteista tuli Suomessa väkivallan kohteita sekä vapaalla jalalla että poliittisessa vankeudessa, mikä johtui osaltaan Kominternin hyökkäävän taktiikan noudattamisesta. Kapitalistinen Suomi sulki kommunisminsa vuosiksi vankilaan, mutta myös neuvostopuolella suopea suhtautuminen muuttui vuosikymmenen puolivälissä. Suomalainen kommunismi oli suljettu sekä Suomen porvarillisen järjestelmän että neuvostomaan puoluevaltion ulkopuolelle, mutta omat koirat purivat hengiltä.

Väkivalta synnyttää väkivaltaa, vallankumous vastavallankumouksen. Historiasta on vaikea löytää esimerkkiä, jossa väkivaltainen ”puhdistustyö” olisi taannut onnen edes väliaikaisesti. Kommunismin utopiaa ei ole vielä saavutettu missään, eikä historia lupauksista huolimatta ole loppunut markkinatalouden voittoon. Neuvostoblokin romahduksen jälkeen johtavat länsimaat ovat hahmottaneet uudeksi uhkakuvakseen globaalin terrorismin, jota vastaan käytävä sota on noudattanut samoja erottelun, leimaamisen ja nöyryyttämisen mekanismeja, joita tässä artikkelissa on yritetty kuvata. Ehkä samaan syylistyneet kommunistit eivät sittenkään olleet aikanaan kovin ”erityislaatuista ihmisiä”.¹⁰³

Viitteet

¹ Hyvärinen, Matti: Viimeiset taistot. Vastapaino. Tampere 1994, 96, viite 10.

² Tarkkaan ottaen myös saksan Gewalt-sanan ge-etuliitteellä ilmaistaan mm. yhteenkuuluvaisuutta ja ryhmää. Hyvärinen, Matti: Valta. Hyvärinen, Matti; Kurunmäki, Jussi; Palonen, Kari; Pulkkinen, Tuija; Stenius, Henrik (toim.): Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Vastapaino. Tampere 2003, 64–65.

³ Hyvärinen 1994, 96, viite 10.

⁴ Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran verkkosivuilla (<http://www.helsinki.fi/tutkimus/historia/>).

ki.fi/jarj/thpts/) ja julkaisujen sisälehdeillä sarjan nimissä käytetään sekä isoja että pieniä (Väki voimakas) alkukirjaimia. Nimi on poimittu Oskar Merikannon vuonna 1894 säveltämän ja Antti Törneröönin (”Tuokko”) sanoittaman Työväen marssin ensisäkeistä:

”Käy eespäin väki voimakas,
äl’ orjajoukko halpa,
täst’ alkain ole. Tarmollas
sä särje tieltäs salpa
Mink’ kuntos keksii kirvees lyö
se olkoon vapauden työ,
jonk’ eestä poistuu sorron yö”

Seuran perustamisen aikaan satavuotias, ensimmäinen Suomen työväenliikettä var-
ten sävelletty teos on säilyttänyt paikkansa sosiaalidemokraattien lauluperinteessä.
Gronow, Pekka (toim.): Laulukirja. Työväen lauluja kahdeksalta vuosikymmeneltä.
Tammi. Helsinki 1979 (4. korjattu painos), 23–24. Thpt-seuran 20-vuotisseminaa-
rissa vuonna 2004 Väki voimakas -nimen keksijäksi mainittiin lahtelainen FM Olavi
Anttila, joka edusti seuran I hallituksessa ei-sosialistien ”kiintiötä”.

⁵ Lehti, Martti: Väkivallan hyökyaalto. 1900-luvun alkuvuosikymmenten henkirikollisuus
Suomessa ja Luoteis-Virossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 178.
Helsinki 2001, 24–31.

⁶ Lehti 2001, 316–318.

⁷ Soikkanen, Hannu: Kohti kansanvaltaa I, Suomen sosialidemokraattinen puolue 1899–
1937. Helsinki 1975, 98–99.

⁸ Alapuro, Risto: Vallankumous. Vallankumous modernina käsitteenä. Käsitteet liikkees-
sä 2003, 540–542.

⁹ Lehti 2001, 319–322. Lehden havainto tilallisten väkivaltaisista jälkeläisistä rinnas-
tuu Kimmo Rentolan suomalaisen kommunismin kohorttijaotteluun, jossa vuo-
sina 1897–1910 syntyneistä, kansalaissodan kauhut nuorina kokeneista puhu-
taan punaorpojen sukupolvena. Rentola, Kimmo: Kommunismin kahdeksan ko-
horttia. Majander, Mikko (toim.): Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1992.
Tutkijaliitto. Helsinki 1992, 82–86.

¹⁰ Lehti 2001, 326–328.

¹¹ Hakalehto, Ilkka: Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatil-
liseen työväenliikkeeseen 1918–1928. WSOY. Porvoo 1966, 38–39. Ohjelmatyöstä yk-
sityskohtaisemmin, Saarela, Tauno: Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923.
Kansan Sivistystyön Liitto. Tampere 1996, 39–46.

¹² Rentola, Kimmo: Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945.
WSOY. Juva 1994, 49.

¹³ Saarela 1996, 169–170.

¹⁴ Hyvärinen 2003, 90, jonka mukaa sitaatti ja korostus.

¹⁵ Upton, Anthony E: Kommunismi Suomessa. Kirjayhtymä. Rauma 1970, 265–268.
Hyvärinen 2003, 91–92.

¹⁶ Leppänen, Veli-Pekka: Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen ha-
jaannus 1964–1970. Edita. Helsinki 1999, 301–305.

¹⁷ Sihvola, Juha: Taistolaisuus ja vallankumouksen pelko. Historiallinen Aikakauskirja 2/2004,
139–140. Ks. myös Suominen, Tapani: Ehkä teloitamme jonkun. Opiskelijaradikalismi
ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa.
Tammi. Helsinki 1997.

¹⁸ Ruohonjuuritason puolueagitaatiosta esiin luetun ”arkaaisen vihan” muuttumista vallon-
kumoukselliseksi toiminnaksi on käsitelty Jari Ehrnroothin väitöskirjassa Sanan val-
lassa, vihan voimalla. Puhuttuun ja kirjoitettuun retoriikkaan perustaa analyysinsä
myös Hyvärinen, 1994. Uusimmasta tutkimuksesta ks. erityisesti Majander, Mikko:
Tanner-viha ilman naamioita. Katainen, Elina ja Kotila, Pirkko (toim.): Työväki ja
tunteet. Thpts Väki voimakas 15. Saarijärvi 2002, 197–250.

¹⁹ Artikkelissa ei puuttuta paljon tutkittuun vuoden 1918 terroriin Suomessa, Suomen ja

Neuvosto-Venäjän heimosotien ja rahakahakoiden kauteen eikä liioin talvi- ja jatkosodan siviileihin kohdistuneisiin väkivallantekoihin, desantti- ja partisaanitoimintaan.

- ²⁰ Suomi mainitaan Neuvostoliiton rikollisen aggression kohteena talvisodassa sekä muutamassa Karjalan amerikansuomalaisia ja Kominternia repressiota käsittelevässä kohdassa, jossa tekijät ovat käyttäneet lähteenä Arvo Tuomisen ja Aino Kuusisen muistelmia. Courtois, Stéphane et al: Kommunismin musta kirja. Rikokset, terrori, sorto. Suomalaisen laitoksen esipuhe, Heikki Eskelinen. WSOY. Juva 2000, 335, 349–350, 837.
- ²¹ Vihavainen, Timo: Punainen joukkotuho. Kanava 8/1999, 511.
- ²² ”Uusi rikoskäsite syntyi 30-luvun Neuvostoliitossa: ihmisiä ei rangaistu niinkään paljon siitä, mitä he olivat tehneet, kuin siitä, mitä heidän voitiin ajatella tekevän. Tämä käsitys, liittyneenä järjestyksen kollektiivisesta vastuullisuudesta, vaarallisesta sosiaalisesta tai etnisestä taustasta, ja niin edelleen, johti siihen, että yksilölle määrättävien rangaistusten ja saman yksilön tekojen välinen kytkentä todellakin hävisi.” Englund, Peter: Kirjeitä nollapisteestä. Historiallisia esseitä. WSOY. Juva 1998, 88.
- ²³ Parkkari, Nestori: Väkivallan vuodet. Kansankulttuuri. Tampere 1961.
- ²⁴ Kriittisen kommunismitutkimuksen kivijalat ovat Kimmo Rentolan (1994) ja Tauno Saarelan (1996) väitöskirjat, jotka kattavat suomalaisen kommunismin synnyn ja vuodet 1937–1945, terrorista laillistumiseen. Veli-Pekka Leppänen väitteli Skp:n hajoamisesta (1999), mutta työssä ei Rentolan ja Saarelan tavoin käytetty venäläisiä arkistoja.
- ²⁵ Moskovan silloisen puoluearkiston Skp-kokoelmaa ovat tutkimuksissaan hyödyntäneet Antti Hyvönen, Nestori Parkkari ja Erkki Salomaa. Oleellisen historiallisen tiedon pimitämisestä voi puhua ainakin Hyvösen kirjassa Hyvönen, Antti: SKP:n maanalaissuuden vuodet. Kansankulttuuri. Kuopio 1971. Se kuvaa valikoiden ja kipupisteet kierteen Skp:n 1930-luvun kehitystä.
- ²⁶ Hannu Rautkallio todistaa venäläisen arkistoaaineiston avulla, että Otto Wille Kuusinen tuhosi Skp:n johdonmukaisella ja häikäilemättömällä politiikallaan. Rautkallio, Hannu: Suuri viha. Stalinin suomalaiset uhrat 1930-luvulla. WSOY. Juva 1995.
- ²⁷ Jukka Paastela arvioi kirjaa jo sen ilmestyttyä alkukielellään ranskaksi. Paastela, Jukka: Kommunismin musta kirja: historioitsijakiasta à la française. Historiallinen Aikakauskirja 4/1998, 324–333. Keskustelun suomennoksen yhteydessä käynnisti Veli-Pekka Leppäsen kirja-arvio Helsingin Sanomissa 20.12.2000.
- ²⁸ Kirjoitin aiheesta Kansan Uutisiin 12.1.2001 otsikolla ”Onko SKP vastuussa kommunismin rikoksista?”, jota tässä yritetään syventää. Ks. myös keskustelua ja kirjaa komentoiva arvioni, Kirja kommunismin rikoksista ja sen vastaanotto Suomessa, Historiallisia arvosteluja 2001, <http://www.helsinki.fi/historia/yhdistys/arviot2001/musta.htm>.
- ²⁹ Kuokkanen, Martti: Nyrkkeily ja väkivalta. Filosofinen aikakauslehti N & N 4/1995: http://www.netn.fi/495/netn_495_kuok.html.
- ³⁰ Ahonen, Markku: Poliittinen väkivalta Suomessa. Endén, Rauno (toim.): Historian päivät 1985. Historiallinen Arkisto 88. SHS. Helsinki 1986, 270.
- ³¹ Ahonen 1986, 271–272.
- ³² Yhteiskunnallinen kuohunta vuosina 1903–1911 purkautui 20 poliittiseksi murhaksi ja seitsemäksi yritykseksi. Ahonen 1986, 289. Kenraalikuvernööri Bobrikovin murhasta tuli kesällä 2004 kuluneeksi sata vuotta. Pääministeri Matti Vanhanen ilmoitti, että murhaa ei ole syytä juhlistaa Suomessa: ”Nykytilapuulla se oli puhdas poliittinen terroriteko ja täysin tuomittava.” Aittokoski, Heikki: Bobrikovin murha kuohutti Suomea sata vuotta sitten. Helsingin Sanomat 15.6.2004.
- ³³ Kyydityksistä nostettiin kaikkiaan 656 syytettä, joista 240 raukesi jossain vaiheessa, 337 johti ehdolliseen, 8 sakko-, 61 ehdottomaan vankeus- ja yhdeksän ehdottomaan kuritushuonerangaistukseen. Siltala, Juha: Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Otava, Keuruu 1985, 421–430.
- ³⁴ Björne toteaa nämä oikeuskäytännön vinoumat, muttei syytä Turun hovioikeuden jäse-

niä, sillä ”[...] toisen linjan omaksumiselle ei ollut edellytyksiä. [...] tuomarikin on poliittinen ihminen, poliittisessa ympäristössä”. Björne, Lars: ”...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...” Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918–1939. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 117. Vammala 1977, 425–426.

³⁵ ”[...] vankien keskuudessa tunnettiin suorastaan mielihyvää, vaikka kaksi toveria oli mennyt saman tien, siitä, että kaksi pahinta vartijaa oli saatu raivatuksi pois.” Tuominen, Arvo: Maan alla ja päällä. Muistelmia vuosilta 1921–1933. Tammi. Helsinki 1958, 143, 146–147.

³⁶ Kettunen, Kyösti: Työnsä uhrit. Väkivaltaan menehtyneet vankienhoitajat. Vankilavirkailija 2/1995, 36–37. Kettunen ei ammattilehdessä käsittele lainkaan vartijoiden mahdollista epäpätevyyttä eikä tuomioiden poliittisuutta.

³⁷ Ahti, Martti: Ryssänvihassa. Elmo Kaila 1888–1935. WSOY. Juva 1999, 243–244.

³⁸ Lehen, Tuure: Demokratia ja väkivalta. Kansankulttuuri. Helsinki 1951, 7.

³⁹ Saarela 1996, 97–100. Salomaa, Markku: Punaupseerit. WSOY. Juva 1992, 133–144.

⁴⁰ Paastela, Jukka: Finnish Communism under Soviet Totalitarianism. Oppositions within the Finnish Communist Party in Soviet Russia 1918–1935. Kikimora publications, Helsinki 2003, 186–187.

⁴¹ Tauno Saarela ehdotti, että murharetelle lähdettiin, koska Pietariin kiiri perättömäksi osoittautunut uutinen Otto Wille Kuusisen kuolemasta. Suomen lehdissä tieto kuolemasta julkaistiin 18.2.1920. Hodgson, John H.: Otto Wille Kuusinen. Poliittinen elämäkertä. Tammi. Helsinki 1975, 62–64.

⁴² Turun hovioikeuden syyte rakentui sen varaan, että Skp oli laatinut murhasuunnitelman. Björnen mukaan se oli epätodennäköistä, suunnitelman takana olivat mahdollisesti Skp:n jyrkän siiven kannattajat. Björne 1977, 269–270. Salomaa, Markku 1992, 145–149.

⁴³ Kuvaukset petturien murhista perustuvat näihin, ellei toisin mainita. Kommunistien terroritekoja ja suunnitelmia, amp III H 3, Ek-Valpo I, Kansallisarkisto. Ks. myös Salomaa murhaluettelo, jossa väitetään tyypilliseksi Skp:n puoluemurhiksi kaikkia Ek:n mainitsemia tapauksia. Salomaa, Markku 1992, 245–246.

⁴⁴ Konspiraattori: Pitkäsen Pekka ”Taivaanpankolla”. Antikainen, Toivo (toim.): SKP:n taistelun tieltä. Muistelmia kuvauksia ja aineistoa SKP:n 15-vuotistaipaleelta. Valtion kustannusliike Kirja. Leningrad 1934, 216. Taivaanpankko viittaa paikkaan, josta ruu-mis löydettiin.

⁴⁵ Ek:n kokoelmassa Hakkarista väitetään Helsingin etappikeskuksen hoitajaksi, mikä ei Tauno Saarelan mukaan pidä paikkaansa. Hän on tutkinut erityisesti tätä surmaa ja julkaisee aiheesta artikkelin lähitulevaisuudessa.

⁴⁶ Ek:n Oulun edustuston Eino Pallarin otsikoton selostus Kukkosen murhasta 20.9.1932. Helmi Jussilan (Klemetti, os. Heikkilä) hm 3337, Ek-Valpo I, Kansallisarkisto.

⁴⁷ Kalvitietoja Sukevan varavankilasta. Ek:n Kajaanin edustuston R.A. Linna Vaasan edustustolle 31.7.1934. Paavo Ahosen hm 2902, Ek-Valpo I, Kansallisarkisto.

⁴⁸ Kurssilla puhuttiin konspiraatiokysymyksen yhteydessä Pohjolassa vaikuttaneesta ”lurjuudesta”, joka päätettiin metsään. Tapaukseen sekaantunut Helmi Heikkilä (Klemetti, ”Agnes Ahlman”) opiskeli kurssilla, mutta hän ei saanut paljastaa oikeaa nimeään, taustaansa saatikka osallisuuttaan muille opiskelijoille. Ek:n Viipurin osaston ilmoitus nro 39/35. Koskee Moskovassa Leninkoulussa 5.8.1934 alkaneita ja loka-kuussa 1935 päättyneitä puoluekursseja. Adi Käräjämiehen kertomus Haminassa ja Helsingissä lokakuun 12.–26. pnä 1935. Kaarlo Löfvingin 26.10.1935 puhtaaksikirjoittama versio. Amp 179, Ek-Valpo I, Kansallisarkisto.

⁴⁹ Yleisorganisaattori Paavo Ahonen oli esiintynyt Lenin-koulussa salanimellä ”Erik Holm”, Helmi Heikkilä oli kahta vuotta myöhemmin ”Agnes Ahlman”. Kurssilaiset eivät saaneet tuntea toisiaan Moskovassa.

⁵⁰ Salomaa, Markku 1992, 245.

⁵¹ Suomen Sosialidemokraatti 27.1. ja 16.2.1927. Esimerkiksi joulukuussa 1930 Suomenmaassa väitettiin Jaakko Ylikosken murhaa Jurvalla poliittiseksi, minkä Ek korjasi.

- Kommunisteja epäiltiin surmatöitä useammin työnantajien omaisuutta turmelleista tihutöistä. Ks. Kommunistien järjestämiksi epäiltyjä yleisvaarallisia rikoksia, amp III H 3a, Ek-Valpo I, Kansallisarkisto. Ks. myös Ilkka Levän artikkeli tässä kirjassa.
- ⁵² Lackman, Matti: Mihin katosi Jalmari Rasi? Turun historiallinen arkisto 37. Turku 1982, 204–216.
- ⁵³ Lapuanliikkeen entinen varainkerääjä ja salonginpitäjä Minna Craucher murhattiin 8.3.1932. Menetettyään asemansa liikkeessä hän vuosi julkisuuteen tosipohjaisia sepuistuksia, jotka näyttivät käyvän toteen Mäntsälän kapinan aikana. Ekonomi Erkki Olavi Runonlinna tuomittiin täyttää ymmärrystä vailla tehdystä murhasta seitsemäksi vuodeksi kuritushuoneeseen. Murhaaja toimi yksin omasta aloitteestaan. Selén, Kari: Madame. Minna Craucherin levoton elämä. WSOY. Juva 1991, 178–189.
- ⁵⁴ Tshekan perustaja Feliks Dzerzhinski puhui ”proletariaatin panssaroidusta käsivarresta”. Werth, Nicolas: Valtio sodassa omaa kansaansa vastaan. Kommunismien musta kirja 2000, 75–93.
- ⁵⁵ Glover, Jonathan: Humanity. A Moral History of the Twentieth Century. Pimlico. London 2001, 257–261.
- ⁵⁶ Esko Riekin kiertokirje Ek:n alaosastoille 14.12.1931. Kommunistien järjestämiksi epäiltyjä yleisvaarallisia rikoksia, amp III H 3a, Ek-Valpo I, Kansallisarkisto.
- ⁵⁷ Ek:n Viipurin alaosaston kuulustelija Valkosen virallinen ilmoitus Matti Ilosen pidättämisestä 4.3.1933. Matti Ilosen hm 1691, Ek-Valpo I, Kansallisarkisto. Parkkari 1961, 157.
- ⁵⁸ Henttisen murha Kannaksella marraskuulla 1935, amp XVI A2a, Ek-Valpo I, Kansallisarkisto. Surmaajaksi epäillyn Uuno Ossian Miettisen kohtalosta ks. Lahti-Argutina, Eila: Olimme joukko vieras vaan. Venäjänsuomalaiset vainouhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun. Siirtolaisinstituutti. Vammala 2001, 334–335.
- ⁵⁹ Etappimies Pekka Kouhia oli jäänyt rajalla kiinni tulitaistelun jälkeen mutta paennut vanginkuljettajalta Neuvostoliittoon. Lokakuussa 1932 hän kutsui perässään samalla tavalla itseään elättäneet veljensä Matin ja Mikon. Kutsukirjeen oli laatinut GPU, joka pidätti Kouhiat agenteiksi epäiltyinä. He saivat pitkät leirituomiot. Mikko onnistui pakenemaan takaisin Suomeen. Väänänen, Marko: Laiton rajaliikenne Karjalan kannaksella 1928–1933. Suomen historian pro gradu –tutkielma. Joensuun yliopisto 2000, 98–100.
- ⁶⁰ Ek:n Viipurin osaston ilmoitus nro 39/35. Koskee Moskovassa Leninkoulussa 5.8.1934 alkaneita ja lokakuussa 1935 päättyneitä puoluekursseja. Adi Käräjämiehen kertomus Haminassa ja Helsingissä lokakuun 12.–26. pñä 1935. Kaarlo Löfvingin 26.10.1935 puhtaaksikirjoittama versio. Amp 179, Ek-Valpo I, Kansallisarkisto.
- ⁶¹ Suomessa toteutuivat ehdot käsiaseiden henkrikollisuutta lisäävälle vaikutukselle: 1. Uusien aseiden määrä kasvoi rajusti. 2. Aseet levisivät koko väestölle. 3. Niitä käytettiin hanakasti mielijohteiseen arkipäivän väkivaltaan. Kommunistien merkitys aseiden leviämislle oli ”mitä ilmeisimmin marginaalinen”. Lehti 2001, 65–69, viite 193, 321–322.
- ⁶² Siltala 1985, 357–358. Henkirikosten määrä, Björne 1977, 271–272.
- ⁶³ Bergholm, Tapio: Ammattiliiton nousu ja tuho. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta ja työmarkkinasuhteiden murros 1944–1949. Bibliotheca Historica 19, Työministeriö. Helsinki 1997, 30–33. Työmaaterrorista, ks. Valkonen, Marjaana: Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK 1930–1947. SAK. Helsinki 1987, 99–111.
- ⁶⁴ Lainaus vastauksesta, jonka Viipurin piiriorganisaattori sai, kun puoluesolu ”huomatavalla työmaalla” ei ollut totellut määräystä. Tunnusta muotoili Tuure Lehén. Skp:n VIII puoluekonferenssin (28.8.–15.9.1931) pöytäkirjat. SKP 1918–1944 F6, mf 78, Kansan Arkisto.
- ⁶⁵ Ek:n pääosaston tiedonanto N:o 199, 28.1.1931. Punaisten rintamamiesten liitto, Ek-Valpo I amp III E 4e, Kansallisarkisto.
- ⁶⁶ Tunnus otettiin käyttöön Skp:n kesän 1931 puoluekonferenssissa. Iivon (Antti Hyvönen) puheenvuoro 11.7. Skp:n keskuskomitean täysistunnossa 8.–24.7.1932. SKP 1918–1944 F6, mf 78, Kansan Arkisto.

- ⁶⁷ Huttula, Tapio: Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset 1929–1932. *Bibliotheca Historica* 55. SKS. Helsinki 2000, 88–93.
- ⁶⁸ Parkkari 1961, 220–221, 239.
- ⁶⁹ Kommunistien järjestämiksi epäiltyjä yleisvaarallisia rikoksia. Mielenosoitus 18.1.1931. Ek-Valpo I, amp III H 3a, Kansallisarkisto.
- ⁷⁰ Viipurin alaostaston tilannekatsaus helmikuulta 1933, nro 481, 6.3.1933. Amp XVI A2 Suomen-Venäjän rajaseudut. Rajaselkkaukset. Ek-Valpo I, Kansallisarkisto.
- ⁷¹ Ahonen 1986, 301.
- ⁷² Suominen, Vesa: Stalinin viiksien varjossa. Ennen & Nyt. *Historian tietosanomat* 2/2001. [Http://www.ennenjanyt.net/3-01/vs.htm](http://www.ennenjanyt.net/3-01/vs.htm).
- ⁷³ Kangaspuro, Markku: Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939. *Bibliotheca historica* 60. SKS. Helsinki 2000, 183–191. Inkerinmaalta karkotettiin vuoden 1931 loppuun mennessä 18 000 suomalaista. Nevalainen, Pakka: Punaisen myrskyn suomalaiset. Suomalaisen paot ja paluumuutot idästä 1917–1939. SKS:n toimituksia 867. Helsinki 2002, 260–265.
- ⁷⁴ Rautkallio 1995, 46–93.
- ⁷⁵ Murhaoppositio 1920–1923, Kuusisen oppositio 1919–1921, Rahjan oppositio 1921–1927, Malmin ja Mannerin oppositio 1928–1935. Paastela 2003, passim.
- ⁷⁶ Rentola 1994, 24–31.
- ⁷⁷ Rentola 1994, 31–33.
- ⁷⁸ Leningradin suomalaisten tuho oli Karjalaa totaalisempi. Rentola 1994, 72. Suomalaisen määrä Karjalassa putosi 20000:sta terrorin jälkeiseen 4700:aan. Repressio osui tavalta tai toisella ainakin joka kolmanteen suomalaiseen. Kangaspuro 2000, 351–353.
- ⁷⁹ ”Juuri Mannerin kukistaminen sinetöi Kuusisen historiallisen valinnan: hän mukautti puolueensa omille kylvättömille valtopyyteilleen, katkaisi puolueen valankumouksellisen kärjen ja viimein myötävaikuttii puolueen tuhoutumiseen.” Rautkallio 1995, 119. Vihavainen kommentoi: ”Mahdollisesti on ylitulkintaa väittää, että Kuusinen osallistui aktiivisesti oman puolueensa tuhoamiseen, kuten Hannu Rautkallio on esittänyt. Sen sijaan on aivan selvää, ettei hän tehnyt mitään sen estämiseksi.” Vihavainen, Timo: Stalin ja suomalaiset. Otava. Keuruu 1998, 101.
- ⁸⁰ Rentola, Kimmo: Sitkeä välimies O. Kuusinen. Vihavainen, Timo (toim.): O. W. Kuusinen ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi vuosina 1957–64. *Historiallinen Arkisto* 117. SKS. Helsinki 2003, 58–62.
- ⁸¹ O. V. Kuusinen sisäasiain kansankomissaari N.I. Jezhoville pidätyksistä, 30.1.1938. Lebedeva, Natalia; Rentola, Kimmo; Saarela, Tauno (toim.): ”Kallis toveri Stalin!”. *Komintern ja Suomi*. Edita. Helsinki 2002, 369–372.
- ⁸² Kuusinen piti uransa ”hervittävimmän”, kosta ja pyhää vihaa vannovan puheen NKVD:n uusille työntekijöille syyskuussa 1937 juuri ennen ratkaisevia terroriopeeraatioita. Rentola pitää sitä ”petoksen ja itsepetoksen malliesimerkkinä” ja Jezhovin uskollisuuskokeena, jonka Kuusinen läpäisi sujuvasti. Rentola 1994, 47–49 ja viite, 548–549. Rautkallio lukee puheen muistiinpanoja kirjaimellisesti mutta ei esitä täydennyksiä, joilla Rentolan näkemys kumoutuisi. Rautkallio 1995, 202 ja sekä virheitä (puheen ajoitus heinäkuulle) että asiattomuuksia sisältävät viitetiedot, 263.
- ⁸³ Uusimmasta terroritutkimuksesta ks. esim. McLoughlin, Barry (ed.) *Stalin's Terror. High Politics and Mass Repression in the Soviet Union*. Palgrave Macmillan. New York 2003.
- ⁸⁴ Timo Vihavainen spekuloi: ”On kyseenalaista, olisiko Kuusinen sitten voinut saada jotain aikaan. Tehdä jotakin hän olisi tietenkin voinut. Esimerkiksi hän olisi vaikkapa voinut kieltäytyä ryhtymästä vuonna 1939 sen tyrannian juoksupojaksi, jonka laadusta hänellä täytyi älykkäänä henkilönä olla selvyys. Tämä olisi luultavasti merkinnyt tuhoa, mutta ainakin se olisi ollut kunniallista.” Vihavainen 1998, 101–102.
- ⁸⁵ Letter from Manuisky to Yezhov regarding measures against ”spies and saboteurs disguised as political émigrés”, 3 January 1936. Chase, William J.: *Enemies within the Gates? The Comintern and the Stalinist Repression, 1934–1939. Annals of*

- Communism. Yale University Press. New Haven and London 2001, 105–107.
- ⁸⁶ Lenin-koulun kasvatti Helmi Heikkilä ("Agnes Ahlman") näki ihanteidensa tuhoutuvan Karjalassa. Kehitystä ei voinut selittää bolshevistiksi eikä kansallisuuskysymyksen opiskelu auttanut, vaikka kuinka tieteellisesti yritti. Rentola 1994, 60–64. Ks. myös koko Agnesin kirje Petroskoista SKP:lle, 14.7.1938. "Kallis toveri Stalin!" 2002, 373–376.
- ⁸⁷ Illegaalilla kaudella Skp:hen liittyneet mainitsivat elämäkeroissaan seuraavia teemoja (yleisyyjärjestyksessä), joilla selitettiin jäsenyyttä: osallistuminen vasemmistojärjestöjen toimintaan, kokemus poliittisesta vankeudesta, raskaat lapsuuden kokemukset, vuoden 1918 kokemukset, ay-toiminta. Analysoituja, sodan jälkeen Skp:lle kirjoitettuja elämäkertoja oli tässä tarkastelussa 223. Kaihovaara, Pirjo: Missä paikaksi, tiedätkö sen? Elämäkertojen tarjoamia kuvia liittymisestä kommunistiseen puolueeseen. Saarela, Tauno et al (toim.): Aave vai haave. Thpts Väki Voimakas 11. Saarijärvi 1998, 161–163.
- ⁸⁸ Kemlin "veritorstaina" 18.8.1949 poliisi ryhtyi hajottamaan Skp:n lakkolaisten tueksi masinoimaa mielenosoitusta. Sekasorrossa sai surmansa kaksi mielenosoittajaa, jotka ovat viimeiset Suomessa poliittisen toimintansa johdosta henkensä menettäneet.
- ⁸⁹ Lehén 1951, 13.
- ⁹⁰ Majander, Mikko: Uno Hiironen toverituomioistuimessa eli kommunistit ammattiyhdistys- ja puoluelogiikan välissä. Aave vai haave 1998, 249–256.
- ⁹¹ Peltola, Jarmo: "Ilmiantajat ja puoleen vastaiset". SKP ja puoluekuri vuosina 1944–1948. Suomen historian pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto 1992. 1950-luvusta, Leppänen 1999, 153–156.
- ⁹² Esimerkiksi Martti Murto oli tiedottanut Valpolle vapauduttuaan vankilasta vuonna 1937, mikä tuli Skp tietoon vuonna 1945. Hän pyysi julkisesti anteeksi veljeilyään "fasistisen ohranan" kanssa (Palkkatyöläinen 4.7.1947) ja paikalliset toverit ehdottivat häntä luottamustoimiin, mutta Oulun piiriin lähti Helsingistä toistuvasti viesti, jonka mukaan Murron kanssa ei saanut olla missään tekemisissä. Martti Murto, kaaderijaos Amp I, 1B SKP 1918–1944, Kansan Arkisto.
- ⁹³ Kalemaa, Kalevi: Elvi Sinervo -Vuorelleenousija -. SKS:n toimituksia 513. Pieksämäki 1989, 239–246, 269–278.
- ⁹⁴ Vakavimman kriisin puolueessa aiheutti Pertti Lindforsin artikkeli "Stalinistisia piirteitä DDR:ssä". Tarkka, Pekka: pentti saarikoski II, vuodet 1964–1983. Otava. Keuruu 2003, 58–61.
- ⁹⁵ Leppäsen mukaan Skp-johdon ikääntyminen ja stalinismi kyseenalaistettiin ensi kerran Hrushtševin syrjäyttämisen jälkeen lokakuussa 1964. Leppänen 1999, 29–42.
- ⁹⁶ Salomaa päätti päivänsä 54 vuoden iässä marraskuussa 1971. Viimeinen viesti kuului: "Minä en jaksa enää." Oinosen mukaan Salomaa ei murtunut sinänsä loukkaavaan julkiseen kritiikkiin vaan henkilökohtaiseen ajojahtiin, häirintään, panetteluun ja uhkausottoihin. Oinonen, Teemu: Erkki Salomaa. Edelläkävijä. Tammi. Helsinki 1989, 338–342. Leppänen 1999, 161–162.
- ⁹⁷ Marja Kivisaari on tutkinut Ranskan vahvan kommunistipuolueen kannatuksen hupenemista 1980-luvulla. Hän pitää alamäen tärkeimpänä selittävänä tekijänä puolueen ankuroitumista demokraattisen sentralismin periaatteeseen 1930-luvulla. Kattava puoluekoulutusjärjestelmä omassa maassa tuotti kurinalaista, samat arvot sisäistänyttä jäsenistöä. Tuloksena oli Skp:tä kansallismielisempi, keskusjohtoinen mutta yhtä lailla uusiutumaan kykenemätön puolue. Kivisaari, Marja: The Decline of the French Communist Party: the Party Education as a Brake to Change 1945–1990. Unpublished PhD. University of Portsmouth 2000.
- ⁹⁸ Skp:llä oli 300 miehen palkattu järjestysmieskaarti sekä epävirallinen sadan miehen varajoukko, jonka jäsenet syyllistyivät ylilyönteihin. Suojelupoliisi kirjasi seitsemän tapausta, joissa järjestysmiehet syyllistyivät "liiallisen virkaintoisuuden vallassa" kuulusteluun tai pahoinpitelyyn. Krekola, Joni: Helsingin nuorisofestivaalit ja niiden vastustus Suomessa 1960–1962. Julkaisematon pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto 1994, 97–100.

⁹⁹ Ote Varshavjankan kolmannesta säkeistöstä. Alun pitäen puolalainen vallankumouslaulu, joka löytyy suomeksi tunnetuimmassa muodossaan vuonna 1923 ilmestyneestä Köyhälistön laulukirjasta. Gronow 1979, 40–41.

¹⁰⁰ Rentola 1994, 19.

¹⁰¹ Courtois, Stéphane: Miksi? Kommunismin musta kirja 2000, 828–834.

¹⁰² Majander 2002, 205–207.

¹⁰³ Stalinin kaaderipolitiikan kuuluisa kiteytys syntyi heti Leninin kuoleman jälkeen 26.1.1924: ”Toverit! Me kommunistit olemme erikoista tekoa. Meidät on muovattu erikoisesta aineesta. Me olemme niitä, jotka muodostavat suuren proletaarisen strategin armeijan, toveri Leninin armeijan.” Stalin, J. V.: Teokset, VI osa. Karjalais-suomalaisen SNT:n valtion kustannusliike. Petroskoi 1950, 50.